



MÁSSALHANGZÓK, MINT JELENTÉSHORDOZÓK

1. A mássalhangzók előzetes (a priori) jelentései

A közel vagy jelenlevő dolgot mutogatással is ki lehet fejezni, de a távollevőt, a harmadik személyt, a múltat és a jövőt már bajosan lehet hangok nélkül közölni másokkal. Ebből egyértelműen adódik a mássalhangzók előzetes (a priori) jelentéseinek lehetősége, sőt szükségessége. Ha viszont így áll a dolog, akkor mégis milyen előzetes jelentései lehetnek az egyes hangoknak?

A hangok jelentéshajlamainak meghatározásához szükséges elvek megértéséhez vezető úton vegyük példának okáért az *s*, *sz* hangokat, melyek mindenki számára érezhető módon hosszan tartó kiejthetőségük miatt tartósságot, tartós munkálást jelentenek, a susogó, sziszegő hangszínezetek utánzása mellett. A *t* hang keménysége és határozottsága miatt kifejezi a tettet, cselekvést, valamint az elvégzett tett révén a befejezett múltat, valamint a tett következménye miatt magát a tárgyat is. Az *r* hang a kiejtéséhez szükséges erőfeszítés miatt erőt, terjedést jelent. A hangok jelentéshajlamainak feltárásához e fajta munka ugyan szép és hasznos lehet, és a magyarban, ahol különösen sok a hangutánzó szó, nem lehetetlen, sőt az imént említett példák valóságok is, ám még így is fáradságos és hosszadalmas volna, ezért ennél egyszerűbb és egységesebb módszert kell keresnünk, melyben a hangok – ha előzetesen meghatározottnak tekintetnek – a jelentésükre nézve viszonyban állnak a beszédszervekkel, melyek azokat képzik.

A mássalhangzókat képzési helyük szerint öt különböző csoportba oszthatjuk: **nyelvhangok**, **ajkhangok**, **torokhangok** és **gégeh hangok**, **foghangok**.

Mindezen elvek alapján fölteendjük, hogy

1. a beszéd fő szerve, a **nyelv** a beszéd én-jeként, **nokviszonyt** mutat,
2. az **ajkak** két viszonyban álló tárgyként, **tárgyviszonyt** fejeznek ki,
3. a **torok** és a **gége**, **minőséget**,
4. és a **fogak** mint sokság, **mennyiséget**.

Megjegyzés: az éltani bevezetőben tárgyaltakkal ellentétben a továbbiakban a mondományok osztályai a nokviszonnyal kezdetnek, mivel a lét a kiindulópontja vagyis elve mindennek, s csak utána beszélhetünk viszonyról, minőségről, vagy akár mennyiségről.

létezés gondománnyai	nokviszony nyelvhangok: r, d, gy, l, ly, n, ny, t, ty	létezés l, n (én), d	lehetőség n gégeh.: h	szükségesség t torokh.: g, (gy)	véletlenség n gégeh.: h
		nemlétezés n gégeh.: h	lehetlenség n gégeh.: h		
létezés gondománnyai	tárgyviszony ajakhangok: p, b, m, v, f	vány p, felsőség: f fogh.: r, s, cs, sz, c, zs, z nyelvh.: n, ny	ok p, f, m fogh.: r, s, cs, sz, c, zs, z torokh.: k nyelvh.: r, d, gy, l, ly, n, ny, t, ty	együttlét, együttműködés v, belső viszony: b torokh.: külső viszony: k; egység: g, (gy)	
		mellék m torokh.: k nyelvh.: d, t	okozat m torokh.: k nyelvh.: d, t		
szemlélet gondománnyai	minőség torokhangok: g, (gy), k, j; gégeh.: h	igenlegesség g, k, j fogh.: r, s, cs, sz, c, zs, z	határozóság (igenleges nemlegesség) g, (gy)		
		nemlegesség gégeh.: h; nyelvh.: n			
szemlélet gondománnyai	mennyiség fogh.: r, s, cs, sz, c, zs, z	egység z, zs nyelvh.: n	egyetemesség torokh.: g, (gy)		
		sokság r, s, cs, sz, c torokh.: k			
	tudattalanság	jelentés nélküli hangok (fonémák)			

- 1) A fog- és torokhangok általában rokonságban vannak egymással – ahogyan például a torokhang *k*, rokona a foghang *c*-nek –, ezáltal mind a mennyiségi foghangok, mind a minőségi torokhangok a minőségben igenlegességet, tevőséget jelentenek. Ebből következően viszont a minőségi torokhangok is beletartoznak a mennyiség osztályának gondományaiba (kategóriáiba). Az emberek a dolgok mennyiségével előbb ismerkedtek meg, mint a minőségével. Az önkényes okoskodás látszatát is elkerülendő, jegyezzük meg, hogy – különösen a melléknevek-nél, ahol a szóban több fog- és torokhang is előfordul – a foghangok mennyiséget, a torokhangok pedig minőséget jelentenek: sok = *s* és *ó* (többségi) minőségű; kis = *k* és *i* (kicsinyítő) minőségű.
- 2) A minőségben nemlegességet vagy hiányosságot a *h* és az *n* hangok jelentenek. A *h* egyaránt tekinthető magánhangzónak és mássalhangzónak. Néha nem is teljes hang, hanem csak hehezet (aspiráció), ezért hiányos hang, ennél fogva hiányosságot is jelent. Az *n* is igen hajlik a gégehangozókhoz, melyet a magyarban az *nd*, *ng* és *nk* hangpárok esetében valószínűleg a gégeből mondunk, és ezekből származnak azok a szavak is, melyek sokszor valóban hangutánzó: *ének* (énk), *hang*, *cseng*, *bong*, *dong*, *mond*, *reng*, *rendít*, *rendül*, *peng*, *pendít*, *pendül*, *cseng*, *csendít*, *csendül*, stb.. Az *n* hang hiány jelentését a következő szavakban is fölfedezhetjük: *innen*, *on-*

- nan*. Az *n*, *ny* hangok sok nyelvben előfordulnak mint szónyújtó betűk (*paragogicum*), ezért jelent az *n* is majd minden nyelvben hiányosságot, tagadást, nemlegességet, kirekesztést. De főképpen innen jelenti a nyelvhang *n* a nokviszonyban magát a gondolkozó én-t, a nokot (szubjektumot), mely minden rajta kívül álló dolgot kirekeszt, ezért erre nézve minden más objektum. Mivel az *n* a legmélyebb, legbelül képzett gégehang, ezért jelenti magát a beszélőt, a gondolkozó nokot, azaz az én-t. Ahogy az ujjamat magam felé fordítva, magamra mutatok, éppen úgy mutat a mély torokhang is az én-re, önmaga meghatározásául.
- 3) A mennyiséget kifejező foghangok az ajakhangi tárgyviszonyba is átnyúlnak, de mindenütt nokiságot (szubjektivitást), azaz átható munkásságot jelentenek, mivel a mennyiségben mindenkor erőt feltételezünk, és az erő a tárgyviszonyhoz, különösen az okisághoz vagy munkássághoz tartozik.
 - 4) A *gy* és *g* hangok rokonok a *d*-vel, mivel a *j* az előtte álló *d* hangot *gy*-vé lágyítja: *mondja* (mongya), *adja* (aggya). Idegen szavak esetén is megfigyelhető az átalakulás, ahol a *g*, *d*, *gy*-vé alakul: *angelus*, *angyal*; *diamant*, *gyémánt*. A magyar szavakban is gyakran változnak e hangok egymásba: *de*, *gye*; *víg*, *vid* (*vidám*); *szelígy*, *szelíd*; *bolyong*, *bolyond*, *bolond*.
 - 5) A *cs*-nek rokona a *t*, ám a *cs* ilyenkor inkább a *t* és *s* hangok összetételének eredménye, mivel ha a *t*-hez *s* hang járul, akkor *cs*-nek ejtjük ki: *költ*, *költség* (*kölcség*). Példa lehet erre a Debreceni Legendáskönyv, ahol a kétség szót kécség alakban leírva találhatjuk meg.
 - 6) Az *i* szintén könnyen válik *j*-vé: *dicsér-i-ük*, *dicsér-j-ük*.
 - 7) Az *u*, *ü*, *ö*, *ó* könnyen válik *v*-vé: *nyelő*, *nyelv*.
 - 8) Minden lágyított hang rokona a neki megfelelő keménynek: a *gy* a *d*-nek, *g*-nek, az *ny* az *n*-nek, a *ty* a *t*-nek, az *ly* a *l*-nek.
 - 9) A kiejtésben könnyen felcserélődnek a következő hangok: $g \leftrightarrow k$, $d \leftrightarrow t$, $m \leftrightarrow n$ (bár az eddig felsoroltak nem rokonai egymásnak), $b \leftrightarrow p$, $f \leftrightarrow v$, $gy \leftrightarrow j$, $ly \leftrightarrow j$.
 - 10) A *j*, *h*, *v* hangok gyakran csak kötőhangok két magánhangzó között, a magyartalan hangzás elkerülése céljából: *jó*, *jó-a*, *jova* (*java*); *alma*, *alma-a*, *almája*; *jő*, *jő-end*, *jövend*; *lé*, *le-e*, *leve*; *le*, *le-ebb*, *lejobb* (*lejjebb*); *ju*, *ju-ok*, *juhok* (a *h*-t senki sem ejti ki a gyökérben, még ha ki is írjuk azt).
 - 11) Látható, hogy a nyelvhangok pedig nokviszonyt, az ajakhangok tárgyviszonyt, a torokhangok minőséget, a foghangok elsősorban mennyiséget, jelentenek. Viszont ez a négy fő osztály kisebb mondományokra (kategóriákra) oszlik. Az egyes betűk osztályait így külön-külön is meg kell vizsgálni, mely alapján kikövetkeztethetjük azok elsődleges jelentéseit. E szempontból a beszédszerveknek működésére kell leginkább odafigyelnünk.
 - a) Mivel a nyelvhangok között az *n* vagy *ny* magát a gondolkozó én-t jelenti, ennél fogva a többi nyelvhang jelenti (magában foglalja) a többi egész mindenséget, azaz az én-en kívül létező világot, mint: *te*, *dolog*, *tárgy*; ezért ez utóbbiak jelentenek létet, létezést, valót (*l*; *d*; *t*).
 - b) Az ajakhangoknál a *b* kiejtésekor kell az ajkakat legerősebben befogni, épp ezért e hang belsőséget jelent. Az *f* kiejtésekor a felső ajak kijjebb áll, és így felsőséget jelent. A *p* kimondásakor pedig az alsó ajak áll kijjebb, így alsóságot, alapot jelent. A *v* kimondásakor

kevésbé érintkeznek össze az ajkak, így a két ajak viszonya, együttműködése szembetűnőbb, mintha egészen összezáródnának – mint a többi ajakhang esetében –, ezért ez együttműködést jelent. Mivel az *m* hangnak nincs ajakhang társa, ezért mint társtalánra úgy tekinthetünk, hogy mellékes hang, ezért jelent mellékséget (*akcidentalitást*), ményiséget (*objektivitást*).

- c) A torokhangok közül – melyek minőséget fejeznek ki – a *g* rokona a fog- azaz a mennyiségi hangoknak, ezért mint mennyiségi hang, befolyik a tárgyviszonyba, a *d*-vel való rokonsága által pedig a nokviszonyba, és így minden értelmi osztályba, ezáltal jelent mindenséget, egyetemességet.
- d) A foghangoknál, melyek kiejtésében a fogak több részt vállalnak, többséget, ahol kevesebbet, ott kevesebbséget jelentenek, ezért kiejtésének szapora, erőteljes, ismétlődően forgó jellegéből fakadóan az *r* a legerősebb foghang, *s* jelenti a legnagyobb mennyiséget azaz rengeteget. Az *s* már gyöngébb, ezért még szintén sokat jelent, de már kevesebbet, mint az *r*. Az *sz* még gyöngébb, viszont még mindig a számosság kifejezője. A *z* hang a leggyöngébb olyannyira, hogy ez már csak egységet jelent. Az *sz* és a *z* között álló *zs* pedig a számosság és az egység között állva egységesítést, egybehúzást fejez ki.

A fentiek kiegészítendőek még azzal, hogy az egyes hangok rokonsági viszonyainak vizsgálata során csak az elsődleges rokoni kapcsolatok lettek figyelembe véve, mivel ha további szinteket is vizsgálnak, a vizsgáladásnak széle-hossza nem leend.

2. Nokviszonyi nyelvhangok

2.1. L, Ly

Az *l* és *ly* nyelvhangok, ami nokviszonyt jelent.

2.1.1. Hangképzés

L: Elöl képzett hang, képzésekor a nyelv a fogínyhez ér, nagyon enyhe zárat alkot, a nyelv széle könnyedén fellebben (lebbenő, folyékony hang), a gége rezeg (zöngés hang).

Ly: Képzésekor a nyelvhát közepe széles zárat alkot a szájjpadlással (ínnyel), a kemény szájjpadlás elejével (ínyhang), a zár enyhe, mert a nyelv széle nagyon könnyedén fellebben, utat adva a levegőnek (lebbenő, folyékony hang), de a széles, nagy felületű érintkezés miatt még lágyabban történik mindez, mint az *l* esetén. Az összetapadó felületek szétválásának hangja jön létre, a gége rezeg (zöngés hang).

Az *l* hang a lengetegséget kifejező mibenléténél fogva sok változásnak van kitéve. A változás nem a szavak elején, hanem inkább a közepén és végén valóul meg. A hang leggyakrabban a keményebb *r*-re – mint legközelebbi szervtársára –, vagy a lágyabb *ly*-re, *j*-re és *v*-re változik. Az *ly* az összetett hangúak egyike, kiejtve a keményebb *l*-nek lágyított módosulata, és az *l* és *j* hangok legszorosabb egybeolvadásából alakul ki. A romlott nyelvérzék miatt azonban mind az *l*-lel, mind a *j*-vel felcserélődik. Sőt, gyakran egészen eltűnik, és összefolyik az előtte álló magánhangzóval, különösen a szavak végén. Tudván azt, hogy az *l* többször hosszú magánhangzóvá olvad (például: nyolc→nyóc, boldog→bódog), a szóelemzésben biztosabban járhatunk el, ha az ilyen magánhangzós gyököt családbeli rokonaival összehasonlítjuk.

2.1.2. Hangképzésből fakadó jelentéshajlami okok

Természetes jelentése a nyúltság, az egyirányú kiterjedtség és mint ilyen, a pont után (i) a vonal, vagy él mértani szerepét tölti be. A lécs, oszlop, cölöp, löcs, lánca, huzal, kötél, küllő, nyél, folyó mind olyan dolgok, melyekben a nyúltság jelentése közös elemként állapítható meg, akár két távoli pont összekötésére, áthidalására, akár e két pontnak a folytonosság vonalán maradó eltávolítására utaló értékükben fogjuk fel. A szálak, nyelek, élek, szélek ($l \rightarrow r$: száraz, erezetek, rostok) mind olyan szervülések, melyek valamilyen l -es jelleget mutatnak. Az ér, a bél ugyan mást-mást szállít, de az egyirányú kiterjedtségének vonalán mindegyik a haladás meggyorsítását szolgálja, szemben a növények minden irányú, és éppen ezért lassúbb életfolyamataival, hatástovábbításával. E megfontolásokkal kapcsolatban pedig a nyúltságnak nemcsak összekötő vagy továbbító, átszállító szerepét tudatosíthatjuk, hanem a többi kiterjedések irányában való lecsökkentő, megtakarító vonatkozására alapján az egyirányú kiterjedés felfokozását, és a benne lezajló folyamatok gyorsítását.

Az elégedettség, kielégültség állapotairól is kimutathatjuk, hogy kitárulást, kiemelkedést, vagyis kinyújtottságot hordoznak lényegükben, mégpedig mindenütt kiemelő értelemben. Vannak azonban olyan érzelmek is, melyekben a nyújtó irány éppen ellenkező, mint a lankadtság és az aléltság. Ezek éppen az életerő csökkenésének vagy teljes kimaradásának a következményei, amikor az élő testben az anyagi elem öntörvénye, vagyis a alászállás érvényesül.

2.1.3. Jelentéshajlamok

Létezés mondományainak nokviszony osztálya

Lehetőség, létezés, szükségesség jelentéshajlama:

- 1) Jelent **létet**, **létezés**: *él, lét, való, áll* = terjedve (á) létezik (l), *alap* = lét (l) alap (p), *ül* = összevonva (ö vagy ü) létezik (l), *ál* = rejtőzködő, hamis (á) élet (l); *javul* = jobbra lesz (l), *szépül, rosszúl, melegül, hevül; ilyen* = e lévén, *olyan* = a lévén, *milyen* = mi lévén; (te) szeretettel, (te) olvastatol; *-lag, -leg* = lét (l) összesség (g).

Létezés mondományainak (tárgy)viszony osztálya

Oksági (ok: cselekvés; okozat: mozgás, állapot) jelentéshajlamai:

- 2) Mivel a lét rokonságban van a munkássággal, jelent **munkáló létezés**t, mely nyúltsága, vonalísága révén folytonos önható munkásság, cselekvés: *dúl, sül, hül, föl, dől*.
- 3) **Könnyű, gyöngéd**, és többnyire **zajtalan**, majd valamivel **sebesebb mozgást** jelöl: *lab*, (labda), *láb, lából, lábada, lábadaon, ladáz, lafog, lafanc, laj* (fn.), *láng, láz, láza, leány, legény, lebeg, lepke, ledér, lefeg, leffentyű, lejt, lejteget, leng, lengedez, lenget, lentet, leveg, levegő, lé, leves, legyint, lép, el, le, él, lesz, libáncol, libóc, libeg, lidérc, lindik, linkó, limba, lifeg, lipickel, liszt, lityeg, illan, illant, vilám, villog, ló, lob, lobog, lób, lóbál, lód, lódít, lódúl, lóg, lóstol, lót, lö, lök, lőzér, lükü, lüktet*.

Jó példája a jelentésszintű egyezésre az ógörög nyelvvel Platón tollából:

„Szókratész: [...] És mert az l -nél a nyelv siklik, erről a siklásról vette az olyan szavakat, mint: *leia, oliszthanein, liparon, kollódesz* (sima, siklani, olajos, enyves).”¹

- 4) **Szenvedő, lassú mozgásokra** példák: *lanka, lankad, lankaszt, lankatag, lajha, lajhár, lágy, langy, lép, lassú, legel, lézeng, lom, lomha, lusta*.

1 Platón, „Kratülosz”, in *Platón összes művei*, ford. Árpád Szabó, köt. I, Bibliotheca Classica (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1984), 821 / XXXVII.427b.

Kölcsönviszony (együttlét, együttműködés) jelentéshajlama:

- 5) Képez továbbá folytonos **átható munkásságot, cselekvést** is: *munkál, gyakorol, kedvel, szól, beszél, javall, rosszal*. Továbbá: (te) *olvasál, (te) olvastál, (te) olvasnál*.

Szemlélet mondományainak minőség osztálya

Idomi jelentéshajlama:

- 6) **Terjedés, kinyúlás, vonalosság:** *laboda, lap, lapu, lapály, lapos, lapác, lapát, laposka, laska, lanc, lep, lepedő, lepel, lepény*.

Hangutánzó jelentéshajlama:

- 7) Hangutánzó gyökökben: *laf, laty, lecs, lety, lih, lity, leh, lél(ek), liba, locs, loty, lóty, lucs*, stb. mely szavakról megjegyzendő, hogy általában olyan hangot jelentenek, mely könnyű mozgás következtében ered, ezért ezek mozgási hangutánzóknak nevezhetők.

2.2. R

Az *r* nyelv-, és foghang, ami nokviszonyt és mennyiséget jelent.

2.2.1. Hangképzés

Elöl képzett hang, melynek képzésekor a nyelv hegye a fogínyhez verődve zárat alkot, majd megnyílik, majd ismét zár és nyit, és így tovább ismétlődve rázkódik (pergőhang), a gége rezeg (zöngés hang).

Erős, reszketeg hangot fejez ki, mely úgy képződik, hogy az előre tolt nyelv hegye rázkódva a fogakhoz és szájpadláshoz verődik. A folyékony nyelvhangok osztályába tartozik, s legközelebbi szervrokon a lágyabb hangzású *l*, mellyel több esetben fölcserélődik. Néha más szervűekkel is cserélődik, néha csak betéhang. Kiknek hangszervei az *r* hangot nem bírják kiejteni, azok *l, j* vagy *v* hangot ejtenek helyette. Ha az *r*-nek a szó közepén ajak- vagy nyelvhegyi – különösen *d, t* – vagy torokhangok előtt kellene állnia, többször hátraugrik. A szavak belsejében az *m, ny, k* és *g* előtt álló *o, e, ö* magánhangzót gyakran kiugratják ha magánhangzóval kezdődő rag vagy képző járul a szóhoz. Mássalhangzóval kezdődő rag vagy képző előtt azonban sohasem történik meg a kiugratás. A szavak végén zárt magánhangzóval (*o, e, ö*), ha a mássalhangzó nem érintkezik vele, szintén hangugrató, leginkább, ha ajak-, torok-, vagy nyelvhegyi *d, t, gy, ty, z* hangok állnak előtte.

2.2.2. Hangképzésből fakadó jelentéshajlami okok

Mivel *e* hangot a nyelv megberregtetésével, illetőleg a foghússal való megszakított érintkezéseivel hozzuk létre, a hang a többszerűség, a részeltség, a számszerűség esetét tárja elénk. Ám a többi mennyiségi hang jelentéseivel szemben itt a részek a leginkább megkülönböztetett önállósággal bírnak. A folytonosság megszakítottasága tehát durvább jellegű, és további osztást enged meg a részeken belül. Ezért a részeltség, tagoltság, számszerűség nemcsak a daraboltságnak, rücskösségnek, ráncosságnak, ráncozottságnak, göröngyösségnek, repedezettségnek, tördeltségnek, hanem a mozgásváltozás folyamatos megtördelésének fogalmaiban is lényeges elem lehet például: *rángás, rengés, remegés, görbülés, berregés, morgás, korgás*.

Ha a darabos, badar életnyilvánulásokat a ráncoló, gyűrő, görbítő érzelmeket kifejező szavakat szemléljük, akkor ezek nemcsak az alkat görbeségével, bőrgyűrődésekkel, ráncolatokkal, rücskökkel, dara-

bos eltorzulásokkal, hanem a legkórosabb rángásokkal, remegésekkel és mindennemű *r*-s jelenségekkel is oksági kapcsolatba hozhatók.

2.2.3. Jelentéshajlamok

Létezés mondományainak nokviszony osztálya Lehetőség, létezés, szükségesség jelentéshajlama:

- 1) **Erőteljes létezés** fejez ki: *erő, bátor* (bent-erő), *férj* vagy *férfi*; *ipar*; *úr*; *vezér*.

Létezés mondományainak (tárgy)viszony osztálya Oksági (ok: cselekvés; okozat: mozgás, állapot) jelentéshajlamai:

- 2) **Erőteljes munkásságot, okozást** jelent: *akar*; *kulcsár*; *tímár*; *tölcser*; *búvár*; *csaplár*; *pazar* = az alap (p) méretének csökkenését (z) teszi (r); *patvar* azaz *paté-ar* = a csetepatét szerző (r) vagy munkáló (r); *inger* = ami indít; *magar* vagy *magyar* = magot munkál (r); *mér* = mi-vel (m) foglalatokodik (r); *ért* (15.55) = okát (r) teszi (t: 5.46-12); *nyár* = a teremtés oka (r).
- 3) **Erőteljes forgó, keringő, ismétlődő mozgást** jelent: *rem*, *remeg*; *resz* vagy *rez*, *reszket*, *rezeg*; *ür*, *ürög*, *fürög*; *ber*, *berreg*; *fer*, *fereg*; *per*, *pereg*, *perdül*, *pereszlén*; *par*, *parittyá*; *for*, *forog*, *fordul*, *forr*, *forong*; *gar*, *garat*; *gör*, *görbe*; *ker*, *kerül*, *kereng*, *kerge*.

Platón is erőteljes, mozgást kifejező hangnak tartja, s vegyük észre azt is, hogy a magyar folyás szóban a folytonosságot jelentő *ly* hangot találjuk, viszont a görög megfelelőjében a *rhoé*-ben (rhoé) található *r* vezérhang az *l* legközelebbi rokonaként hordozza ezt a jelentést, mivel az *r* sok esetben szintén felruházódik hasonló jelentéssel, ahogy az a fenti példákból is kiolvasható.

„Szókratész [...] Az *r-t* hát, mint mondom, a névadó nagyon jó eszköznek találta a mozgás utánzására, és nagyon sokszor használta is erre; először is a *rhein* és *rhoé* szavakban (*folyni*, *folyás*), ezekkel utánozta a mozgást, majd a *reszketés* [*tromosz*], *rohanás* [*trekhein*] szavakban, valamint az olyan kifejezésekben, mint *kruein* [*ütni*], *thrauein* [*zúzni*], *ereikein* [*morzsolni*], *thrüptein* [*törni*], *kermatizein* [*darabolni*], *rhümbein* [*forogatni*], mindezekben benne van az *r*. Valószínűleg észrevette, hogy ennél a hangnál marad legkevésbé nyugalmi állapotban és mozog a leginkább a nyelv, ezért használta ezekben a szavakban.”²

- 4) Erőszakkal járó **rontást, metszést, vágást** fejeznek ki az alábbi szavak: *or* vagy *orv* = ártómódon (o) cselekszik (r); *roh* (rohad gyökere) = az erő (r) nemlegessége (h); *rom* = az erő (r) tárgya (m); *rab*, *rabol*, *ragad*; *rág*; *ránt*; *ráz*; *redv*; *rés*; *rész*; *rifol*; *riad*, *ribál*, *ripacs*; *rohad*; *rojt*; *rost*; *rom*, *rongy* (rom-gy), *ront* (rom-t); *roskad*; *ró*; *ar*, *arat*; *ár*, *ártány*, *ármány*, *bárd*, *dárda*, *nyárs*; *er*, *ernyed*; *ír*, *irt*, *irkál*; *or*, *ort*, *ortovány*; *ör*, *öröl*; *dar*, *dara*, *darab*; *gyar*, *gyarat*; *ger*, *gerely*, *gereben*, *gereblye*; *her*, *herkél*, *herdel*, *herél*; *nyír*, *nyirkál*; *csor*, *csoroszla*; *dor*, *doroszló*, *doroszol*; *hor*, *horhol*, *horny*, *horp*, *horpad*; *kor*, *korhol*; *mor*, *morzsa*; *dör*, *dörgöl*, *dörzsöl*; *tör*, *török*; *fúr*, *fúr*, *fúrész*.
- 5) **Magas, emelkedett**: *-ra* (pl.: ház-ra), *rak*; *or*, *orj*, *orom*; *hór*, *hóri*; *gór*, *góré*; *mar*, *marj*, *mart*; *tar*, *tarkó*; *szár*, *szaru*, *szarv*.

Szemlélet mondományainak minőség osztálya Idomi jelentéshajlama:

- 6) Emelkedettségéből adódóan elsősorban a belsőség *b* hangjával **burkot, kérget** jelent: *ború*, *borul*, *borít*, *borda*, *borona*; *bőr*, *burok*, *burkol*.

2 Platón, 821 / XXXVII.426d-e.

Igenlegesség, nemlegesség, határozóság jelentéshajlamai:

- 7) Minőségben jelent **kellemetlenséget** de általában emberi **kedély- és indulathang**, melyek erős *r* hanggal törnek ki: *harag, irigy, káromol, korhol, hurít, dirr-durr, rigolya; öröm, röhög, rí, irgalom, irtózik*.
- 8) Minőségben jelent továbbá **durva felületet**: *recés, redő, ránc, érdes, durva*.
- 9) Ropogással, recsegéssel járó, **tűzet, égést, és tűzszínt**, azaz **vöröset** jelentenek: *ragy, ragya, raggog; rák; rát, rántotta; reg, regvel; réz, reznek; rény (rántotta); ris, riska (azaz vörös tehén); ros, ro(z)sda; ró, róka, rózsza; rő, rőt*. A gyök második hangjaként: *par, parázs, párol; tar, tarjag; zsar, zsarát; per, pernye, perzsel; pör, pörgöl, pörköl, pörzsöl; ger, gerjed; gyer, gyertya, gyertyán; pír, piros, pírít, pírók; vör, vörös, vörheny*.

Hangutánzó jelentéshajlama:

- 10) **Erős, légrázó, reszketeg hangot** utánoz: *ráspol; reb, rebeg; recs, recseg; rep, reped; resz, reszel; rety, retyeg; rek, rekeg, reked; réce; rez, rezeg; rí, riad, rian, rimánkodik, rikács, rikolt, rikkan, rigó; rígyet, rityeg, rittyen; rivall, rivalkodik; riszál; rob, robaj, robog, robban; rokkán; rop, ropog, roppan; roty, rotyog; roz, rozsan; rőf, rőfög, rőffen; röh, röhög; rököt, röpül; rözgölődik, röződik; ruca*. A gyök második mássalhangzójaként: *barcag, barbora, burokkol, bordó; berbitél, bernyákol; forty, fortyan, forr; morog; porc, porcog; pör, pöröl; vartyog, varcog; csereg, cserdít; csurog, csurdít; dörög, dördül, dörmög; doromb, dórömb; durrog; hörög; surran; serceg; szortyog; tere-fere, tere-tura; tircsel; terécsel (trécsel); turha; zörög*.

Szemlélet mondományainak mennyiség osztálya

Egység, sokság, egyetemesség jelentéshajlama:

- 11) Mennyiségben jelent **sokszágot, erőteljes terjedést, kiterjedést**: *ár, ér, er, ered; ir, irány, iramlík, sor, sűrű, ritka, redő, ör, kör*. T előttel: *ter, terít, terül; terj, terjed, terjeszt*; sőt magára a terjedtségre is: *tár, tér; tömger (tenger) = egyetemi terjedtség; agyar = agyból (fejből) kiálló*.

2.3. N, Ny

Az *n* és *ny* nyelvhang, ami nokviszonyt jelent.

2.3.1. Hangképzés

N: Elöl képzett hang, a nyelv és a fogmeder összezár (fog(meder)hang), majd a zár feloldódik (pattanó), a gége (zöngés hang), és az orrüreg is rezeg a zár tartama alatt (orrszhang).

Ny: Képzésekor a nyelvhat közepe széles zárt alkot a szájpadlással (ínnyel), a kemény szájpadlás elejével (ínyhang), majd ez felpattan (pattanó hang), de a széles, nagy felületű érintkezés miatt korántsem olyan egyértelmű az elválás (pattanás), mint az *n* hang esetében. Az összetapadó felületek szétválásának hangja jön létre (punnyadó hang), a gége (zöngés hang) és az orrüreg rezeg (orrszhang).

Az *n* részben orrszhangnak is tekinthető, így hangszervileg legközelebbi rokona az orrszhang *m*, és a nyelvhang *l*. A magyar nyelvben a *k* és a *g* torokhangok előtt álló *n* kimondásában a nyelv nem, vagy csak alig vesz részt, például a hang, peng szavakban. Más esetekben többé-kevésbé a nyelv is megmozdul, illetőleg a felső ínyhez ér. Magában az *n*-et mint orrszhangot úgy tehetjük hallhatóvá, hogy ha *m*-et akarunk ejteni, miközben ajkainkat nyitva hagyjuk. Az *n* és *l* néhány szóban szintén fölcserélő-

ik. Az *ny* az egyszerű és keményebb *n* hang lágyított változata. A szavak végén egyes tájnyelvek lágyítva szokták ejteni az *n*-t. Több szóban *j*-ből alakul át az *ny*.

2.3.2. Hangképzésből fakadó jelentéshajlami okok

Míg a *j* esetében a hajlat kezdeti, kis ívű, tehát nem kifejtett alakját mutatja, addig az *n* kifejtettebb, illetve zártabb görbületet. Az *n*-es görbület jelentése sejlik ki minden kampós, kunkoros, konyult, kanyargó formában, illetve e formákat felmutató vagy létrehozó mozgásokban, változásokban, például a kunkorodásban, kanyargásban, ringásban, ingásban, lengésben és sok más hullámozásban. Mindezekben az egyenestől elhajlani, kiinduló pontjához azonban visszatérni, önmagába záródni vagy körülfonti akaró mozgáscélokat a kanyargó formákban pedig irányváltató, sokszorosán eltérítő jelentéseket tulajdoníthatunk e hangnak.

A bűn jellegében is e hajlás észlelhető, ahogyan a csúnyaság, a nyavalyák és minden emberi nyomoralkati alapja is egyben. Ami az egyenesség vonalából való előredőlést, előregörnyedést mutatja, abban a nyugtalan, kilépni akaró kívánság csírája rejlik, ami pedig ilyen hajlatokon ellentmondó mozzanatként az egyenesbe, a magasba akar visszahajlani. Ez az élet gögje, nyeglesége, erején felüli erőlködését mutatja. Tehát végeredményben e két ellentétes irányú hatásban, és egyensúly kibillenésben merül ki a léleknek az egyenesség felé irányuló törekvése, mely egyszer az erőtlen lankadtságba esik, máskor pedig a túlfeszítettségekbe lendül. Nincs az a bűnös hajlam, melyet ne lehetne összefüggésbe, működésekbe hozni a gerinc görbe tartásával és ugyanúgy nincs szépséghiány sem, mely közvetve vagy közvetlenül ne a görbe tartásban lelné létrehozó okát. Az emberi önmegismerés és az én feltáráának egyik jellegzetessége az *n* hajlott tagadásának mozzanataként feltárulkozó, az önmagunktól való távolodás, majd a visszatérés.

2.3.3. Jelentéshajlamok

Létezés mondományainak nokviszony osztálya Lehetőség, létezés, szükségesség jelentéshajlama:

- 1) A lehetőség fogalma csak a gondolkozó énnél képzelhető el, ezért nokviszonyban a **lehetőséget** is jelenti, így az óhajtó mód képzője is az *n*, például: olvas-*n*-ék, olvas-*n*-ám, olvastam vol-*n*-a, olvasá-*n*-dok, olvasá-*n*-danék. Az is látszik, hogy az *and*, *end* jövőidő képzőnek szorosan véve csak óhajtó módban van helye, azaz a *ha*, *míg*, *még*, *midőn*, stb. határozószók után.

Létezés mondományainak (tárgy)viszony osztálya Ványosság (vány, mellék) jelentéshajlama:

- 2) Jelenti magát a gondolkozó **nok**-ot vagy **én**-t, melyre nézve minden objektum tárgy (például: te, ő, dolog, mény, világ), ezért a tárgyakat is szubjektíválja, másoktól különválasztja, függetleníti: *te*, *ten*, vagy *ten-magad*, *ő*, *ön*, *mi*, *min*, *ti*, *tin*. Továbbá *vány* = önvaló, független való, azaz szubsztancia; *mény* = mi önmagában; *kény* = önmunkálás, ön-akarat.

Oksági (ok: cselekvés; okozat: mozgás, állapot) jelentéshajlamai:

- 3) A gondolkodó én a legfőbb nok (szubjektum) vagy vány (szubsztancia), a nok pedig saját szemzőgéből állandó, ezért az *n* **nyugvást**, vagy **egy helyben létet** is jelent: *nyugszik*, *nyugalom*, *enyhely*, *nál*, *nél*, *ban*, *ben* és minden *n* rag: *Budán*, *Pesten*. Talán a latin, német, angol, stb. in előljárószó (prepozíció) is innen származott, ám nem maradt meg a nyugvásnál, hanem egyik helyről a másikra mozgást is jelenti. A magyarban is sokan keverik a *ba*, *be*, és *ban*, *ben* ragokat.

Platón az *n* hangot szintén a dolgok és tárgyak belsejét, tehát lényegét jelentő hangként ismerte fel:

„Szókratész: [...] Az *n* befelé képzett hang, és innen van az endon (bent) meg az entosz (benn); a hang utánozza a megnevezettet.”³

- 4) A gondolkozó én a dolgok létének alapja, azaz a tárgyakat másképpen nem ismerhetjük, hanem csak úgy amint az énnel ősidoma vagy ősképzete, eredeti ideája hozza magával. Ezért az *n* vagy *ny* a tárgyviszonyban annyi mint **lételv** (principium essendi): *anya*; *ösztön* = belső (ö) tartós (sz) tevékenység (t) elve (n); *Isten* = kezdettel (i) összekötő (s) tevékeny (t) elv (n); *sóany* vagy *savany* = só elve; *arany* = az ár elve.
- 5) Nemleges természete miatt főleg munkásságot jelentő betűkkel összekötve, tisztán **önható mozzanatos munkásságot** jelent, mivel bennük az én elkülönült a környező tárgyi valótól: *lankad*, *lankaszt*, *ér-int*, *emel-int*, *terj-eng*, *bor-ong*, *szor-ong*.
- 6) **Nagyobbodásra, terjedésre** vonatkozók: *nő*, *né*, *nem*, *nemz*, *nevel*, *növendék*, *nyal*, *nyel*, *nyúlánk*, *nyurga*. Ide tartoznak azok az indulatszavak, melyek figyelmeztetnek és biztatnak valamire, mint például *ni!* és *no!* mindkettőnek származékai felható ragú neveket vonzanak, mint: *hegyre*, *égre néz*; *nosza*, *rajta!*, *munkára*, *menésre nógató*.
- 7) Az *m* hanggal való rokonságánál fogva **magasságot, fenséget, emelkedettséget** fejez ki: *nagy*, *nád*, *nap*, *negéd*, stb. s e tekintetben egyezik vele a felszínre vonatkozó *on*, *en*, *ön* rag, mely az *i*, *u*, *ü* végű tőszavak után egyszerűen *n*: *tepsi-n*, *kapu-n*, *gyűrű-n*.
- 8) Mint nyelvhang **mozgékony**ságot fejez ki, vagyis nyelvmozgatás által képzett folyékony hang: *ned*, mint folyó testet jelentő szóban, melyből: *nedű*, *nedv*, *nedves*, *neder* (meder), *nedence* (medence) szavak származnak, s vastag hangon: *nad*, *nadály*, *nadár*, *nátha*. A nevet szó a régieknél: mevet, úgy látszik az ajkak mozgására is vonatkozik, tehát alakutánzó szó.

Szemlélet mondományainak minőség osztálya Igenlegesség, nemlegesség, határozóság jelentéshajlamai:

- 9) Előhangként **nyomatékot**, azaz határozottabb értelmet kölcsönöz a szónak, például: *nyanya* (anya). A *nyárs* szóban a szűrő eszközt jelentő ár vagy árr jelenik meg. A *nyir* főnévből erednek a *nyirok*, *nyirkos*, *nyiring* szavak, s hangváltással hangváltozattal a *nyers*, és ezekben a szavakban a *híg*, nedves testet jelentő *ir* gyökcsíra lappang.
- 10) Mivel a minőségben az *n* vagy *ny* **tagadást, nemlegességet** jelent, az *l*-lel mint létezés, tevőséget jelentő betűvel összetéve (*l-n*) tagadva állítást jelent, határozást vagy korlátozást: *halhat*, *halhatlan*; *lehet*, *lehet-len*; *számláltathat-ik*, *számláltathat-lan*. A *t* mint a tárgyeset, vagy másként az okozat betűje, a *lan*-hoz tapadva lesz *atlan*: *számlálhat-atlan*.

Indulathangi jelentéshajlama:

- 11) **Indulathang**: a hívó *ne!*; az adó *ne*, *nesze*, *neh*; a tiltó, tagadó *ne*, *nem*; a fáradt nyögést jelentő *nehéz* szavakban: *no*, melyből: *no-og*at vagy *nóg*at keletkezik.

Hangutánzó jelentéshajlama:

- 12) Hangutánzóként **elnyújtott, erőlködéssel járó kinyomást** fejez ki, melyek általában kellemetlen, fájdalmas érzéssel járnak: *nyaf*, *nyafog*; *nyif*, *nyifa*, *nyifog*, *nyiffancs*; *nyef*, *nyefeg*; *nyám*, *nyámog*, *nyámámdi*; *nyáv*, *nyávog*; *nyek*, *nyekeg*, *nyekken*; *nyerít*; *nyihog*, *nyiharász*; *nyikog*, *nyikkan*,

³ Platón, 821 / XXXVII.427c.

nyikácsol, nyikorog; nyiret, nyirettyű; nyív, nyivás, nyivákol; nyöfög; nyög, nyögdicsel, nyök, nyökög, nyökörög; nyöszög, nyöszörög.

Szemlélet mondományainak mennyiség osztálya Egység, sokság, egyetemesség jelentéshajlamai:

- 13) Az *n* a minőség mellett a mennyiségben is megtartja kirekesztő tulajdonságát, mert itt kirekeszt minden részt, és csak **egységet**, vagy **mértéket** jelent (mérni ugyanis egy bizonyos nagysággal szoktunk). Ilyenek például: *láb-nyi* = lábmértékű; *ujj-nyi*; *pará-nyi*; *az-nyi* vagy *annyi*; *mely-nyi* vagy *mény-nyi* azaz *mennyi*; *kicsiny* (kis-nyi). A *nagy* szóban az *a*, mint vastag magánhangzó fejezi ki a nagyságot. Mennyiséget kifejező szavak ezek is: *néha*, *némi*, *némely*, stb. melyekben többséget a nyílt, és hosszú *é* okoz, valamint a *nő* szóban a hosszú *ő*.
- 14) Mennyiségben a **határtalan mód** (főnévi igenév) ragja: *ír-ni*, *olvas-ni* mely főképpen két esetben használatos:
- Főnévként: *illik hallgatni* = illik a hallgatás. A főnévként tekintett határtalan mód talán a *mi* módosulata.
 - Irányzóul: *írni megyek* = írás végett vagy céljából megyek; *látogatni jöttem* = látogatás céljából jöttem. Irányzóként talán a *ni* mutató szócska.

2.4. D, (Gy)

A *d* nyelvhang, ami nokviszonyt jelent.

2.4.1. Hangképzés

Elöl képzett hang, a nyelv és a fogak összezárnak (foghang), majd a zár kipattan (pattanóhang), a gége rezeg (zöngés hang).

Szervtársai közül legközelebbi rokona a keményebb kiejtésű *t*, melytől a magyar – például a némettel ellentétben – kimondásban szigorúan különbözik: *dada, tata; dél, tél; dísz, tíz; domb, tomb; dúl, túl; dől, től*. Szervtartásai még a *gy, z, zs*. A ki nem fejlett beszéd szervű gyermekek, vagy selypesek a *g* és *gy* hangok helyett *d*-t szoktak ejteni. Néha *n*-nel és *l*-lel is fölcserélődik.

2.4.2. Hangképzésből fakadó jelentéshajlami okok

A *d* hang a *g*-s gömbalak részlete, metszete, és így a gömb részletjelentéseit hordozza, melyre a *b*-s hangszínezet megfigyelésével juthatunk. A *d* a dudorodás, a domborodás kiemelkedettsége, illetve a medenceszerűség vályúlata, de mélysége sekélyesebb, nyitottabb hajlatú, mint a *b* esetén. A gömbbel való rokonsága miatt a döcögés, a dülöngélés mozgásait, az egyenletes, kerek metszésű, gömbölyded foglalatukban a gyűjtés, duzzadt megtelődések értelményeit ragadhatjuk meg, míg a dobban, dörren, döcög szavakkal kifejezett jelenségekben részben egyensúlyozott, részben a megszakított, megtört mozzanatot fogja megjeleníteni, ami ismét a gömbölydedségből, illetve a gömb metszetszerűségéből következik. A testi-lelki folyamatnak részben darabos, részben legömbölyített, egyensúlyozott, bezárt, nem eléggé kibontott vagy éppen összebogositott jellegét is meghatározza a *d* hang. A dadogás szellemi döcögése, torlódása a *g* részleges jelentése nélkül szintén nem értelmezhető helyesen. A dühösségnek vagy a kitörni, duhajkodni akaró dolyfösségnek, az otromba durvaságnak és általában minden

egyoldalúságban rögződő érzelmi duzzasztásnak bennmaradásait, visszahatásait indokoltan keressük az egyes szervek kidüllesztettségében, duzzanataiban, daganataiban.

2.4.3. Jelentéshajlamok

Létezés mondományainak nokviszony osztálya

Lehetőség, létezés, szükségesség jelentéshajlama:

- 1) Jelent **valamitől származó létet**: *vad*. Ide tartozik a jövőidőt jelölő *nd* hangkettőse is, melyről az *n* hang kapcsán már értekeztünk.

Létezés mondományainak (tárgy)viszony osztálya

Ványosság (vány, mellék) jelentéshajlama:

- 2) Mivel a nyelvbetűk között az *n* jelenti a gondokozó én-t – és így a nokot (szubjektumot), noki (szubjektív) létet – ezért a többi nyelvbetű, és a *d* is **objektív létet**, **objektivitást** (járulékot, birtokot, formát, hatást vagy okozatot stb.) jelentenek: *teed* vagy *tied* = a te birtokod; (te) *írod*; (te) *mondod*; (te) *adod*; *kard* = a kar járuléka (d); *Álmosd*, *Borsod*, *Endréd* = Álmos, Bors, Endre birtoka; *dolog* = formált vagy tárgyi (d) lét (l) egysége (g); *század* = száz dolog (d) (száz év, száz rész, száz ember); *ebéd* vagy *evéd* = evés tárgya (d). *Beszéd* = besze megvalósítása, tárgyiasulása.

Oksági (ok: cselekvés; okozat: mozgás, állapot) jelentéshajlamai:

- 3) Mivel a *d* rokona a távolítást kifejező *t*-nek, ezáltal az **el-** vagy **visszataszítás** bontakozik ki ezekben a szavakban: *dac*, *dacog*, *dancs*, *döcög*, *dől*, *dölfös*, *dönt*, *doh*, *dob* (ige), *döf*.

Platón a nyelvről szóló fejtegetéseiben a *d* hang megállító hatását ismeri fel ugyan a magyar taszító érteménnyel szemben, azonban a *d* és a *t* hangok rokonítása teljes összhangban van nyelvünk hangviszonyaival:

„Szókratész: [...] Mivel pedig a *d*-nél és *t*-nél a nyelvet összeszorítjuk és odanyomjuk, alkalmazni találta ezt a deszmosz, bilincs és sztaszisz, megállás utánzására.”⁴

- 4) Mivel a létnek rokonsága van a munkássággal, így **bennmaradó-**, **önható-** vagy **középigéket képez**: *győződik* = magát meggyőzi; *záródik* = magát bezárja; *árad*, *terjed*, *fárad*, *éled*, *széled*, *szárad*, *marad*, *halad*, *szalad*, *fakad*, *szakad*, *reped*, *dagad*.

Kölcsönviszony (együttlét, együttmunkálás) jelentéshajlama:

- 5) Jelent **átható munkálást** is: *fogad*, *enged*, *kérd*, *küld*. Viszonyban áll minden noki (szubjektív) létezővel és munkálóval.

Szemlélet mondományainak minőség osztálya

Idomi jelentéshajlamai:

- 6) **Formát** is jelent: *mód*, *idom*; *kerekded* = kerek formájú; *kisded* = kisformájú; *körded* = kör formájú; *egyded* = egyforma.
- 7) **Puffadást**, **kidudorodást**, **gömbölyűséget**, **terjedést** jelent: *dag*, *dagad*, *dam*, *damasz*, *döbön*, *dobos*, *dobasz*, *dobzó*, *domó*, *domb*, *dombor*, *dödölle*, *döme*, *dömbic*, *dömöske*, *dömsödi*, *döndöre*, *duc*, *duckó*, *duci*, *dundi*, *dudor*, *dudorodik*, *dunyha*, *dúvad*, *dúz*.

⁴ Platón, 821 / XXXVII.427a-b.

Igenlegesség, nemlegesség, határozóság jelentéshajlama:

- 8) **Minőséget** jelent a *g*-vel, *gy*-vel való rokonsága miatt, ezért főképpen melléknevek képzője, mivel azok minőséget fejeznek ki: *szabad* = aki szab, törvényt szab; *szelíd*, *rövid*, *előd*, *utód*. A szintén nyelvbetű *r*-rel megerősítve: *csalárd* = csaló tulajdonságú; *szilárd* = szil tulajdonságú.

Hangutánzó jelentéshajlama:

- 9) **Természetutánzó**k előhangja: *dadog*, *dal*, *dalol*, *dana*, *danol*, *darázs*, *daru*, *dáridó*, *didereg*, *dödörög*, *dérdúr*, *dob*, *dobog*, *dohog*, *doromb*, *dorombol*, *dörög*, *dörgöl*, *dörömböl*, *döbög*, *döbben*, *döng*, *dönget*, *dorgál*, *dorbézol*, *dong*, *dongó*, *dúl-fúl*, *duda*, *dúdol*, *duhog*, *dunnyog*, *durran*, *durrog*, *duru*, *zsol*, *düh*, *dünnög*.

Tudattalanság osztálya

Kisarjadása:

- 10) Néha, mint **előtétes hang** az eredeti szó alapfogalmát módosítja, mint: *doroszol* = oroszol, azaz éles eszközzel füvet irtogat, *dőre* = őre, azaz őrült.

2.5. T, Ty

A *t* és *ty* nyelvhangok, ami nokviszonyt jelent.

2.5.1. Hangképzés

T: Elöl képzett hang, a nyelv és a fogak összezárnak (foghang), majd a zár kipattan (pattanóhang), a gége nem rezeg (zöngétlen hang).

Ty: A nyelvhat közepe széles zárat alkot a szájpadlással (ínnyel), a kemény szájpadlás elejével (ínyhang), majd ez felpattan (pattanó hang), de a széles, nagy felületű érintkezés miatt korántsem olyan éles az elválás (pattanás), mint a *t* esetében. Az összetapadó felületek szétválásának hangja jön létre (puttyanó hang), a gége nem rezeg (zöngétlen hang).

A *t* rokona a kemény *k* és *p* hangoknak, nyelvhangként pedig a lágyabb kiejtésű *d*, és *ty* hangoknak, de nyelvhegyi betűként a *d*, *cs*, *gy*, *sz*, *s* hangoknak is, melyekkel felcserélődhet. Néhány szóban pusztán előtéthangként jelentkezik. A *ty* összetett mássalhangzó, mely leginkább a *t* és *j* (i) egybeolvadásából áll: *látja* (láttya), *válogatja* (válogattya), *hasogatja* (hasogattya), *mártja* (mártya), *barátja* (baráttya), *gondolatja* (gondolattya), *értjük* (értyük), *szeretjük* (szerettyük), *eresztjük* (eresztyük). A szavak közepén, az eredeti *t*-t lágyíthatja. Hangutánzó gyökszavak záró betűje. A gyökszavak nyomatékadó hangzása vagy lágyítása. A *t*-vel képzett cselekvő igék részesülőjéből származott főnevekben, melyek általában valami eszközt jelentenek, a *tó*, *tő* vagy ritkán *dó*, *jú* helyett *tyú*, *tyű* vagy *tyó*, *tyő* hangzik. Az idegen nyelvekből átvett szavakban a *t* betűt, ha *i* hangzó előtt áll szintén *ty*-vel szoktuk ejteni.

2.5.2. Hangképzésből fakadó jelentéshajlami okok

A *t* hangminőséget határok, határoló, felületek egybeesése okozza, vagyis két test folytonosulásának hangja, és ebben keresendő a természetes jelentése is. A testek között létrejött ütközések, hirtelen kapcsolódások vagy szétszakadások közös mibenlétében mindig megtalálható határok egybeesését, felületek egybevagódását látjuk. A határ fogalma például – akár mint a testeket határoló folytonos felület, akár mint a mással való érintkezés kapcsa – csak a felület *t* érzetére támaszkodva tudatosulhat. A határaival érintkező két test közül ha az egyik, a másikkal egybeeső felületét megváltoztatja, a má-

sik csak úgy tud vele *t-s* kapcsolatban együtt maradni, ha a változáshoz tökéletesen idomul. Ilyen egyszerű tapasztalati tényekben, érzékelésekben már nemcsak az együttműködést, – mint például a tolást, taszítást tapasztalhatjuk meg –, hanem az egymásra hatást mint okozást is.

Most már biztonsággal felismerhetjük a *t* hang körülírását Arisztotelésznek a hangok keletkezéséről írt néhány sorában.

„Aktuális hang [12]) mindig valami [2]) révén, valaminek ütközve [3]) és valamiben [8]) keletkezik, mert ütés [9]) által jön létre. Ezért lehetetlen, hogy egy tárgy [2]) egymagában adjon hangot. Más ugyanis az, ami üt [9]) és amit ütnek [7]). Ezért a hangot adó valaminek ütközve ad hangot, ütés pedig nincsen mozgás [3]) nélkül.”⁵

A tárggyal *t-s* kapcsolatban levő érzeteken kívül az értelmi képzetek is ilyen *t-s* viszonyt tartanak fenn az érzetekkel. Igaz ugyan, hogy a képzet nem a külső tárgyak hatása révén mutat fel *t-s* kapcsolatot, hanem kiképzésében a tárgyakhoz úgy idomul, mint a kép vagy a rajz az ábrázolthoz, a lényegi kapcsolat azonban mégis a helyes másolásban fedezhető fel. A tapintásos jellegű, és éppen ezért tárgyi értékű érzékeléssel kezdődő megismerési folyamat tehát a képzetekig bezáróan a *t-s* mozzanat kapcsán lényegi értékű marad. Az ítéletet is – akár a fogalmak kapcsolatában létrejövő műveletnek, akár a kész fogalmak előtti tárgyra vonatkozó megállapításnak, vonatkoztatásnak vesszük, ismét csak *t-s* megfelelési kapcsolatban jön létre, és tartja meg tárgyilagosságát. Ha az ítélet alanya és állítmánya között nincs meg a *t* mint titokzatos kapocs, az ítélet nem mondható igaznak, miként a fogalom sem. A következtetés helyességét szintén az ítéletek egybevágó kapcsolata, vagyis *t-s* viszonya biztosítja.

2.5.3. Jelentéshajlamok

Létezés mondományainak nokviszony osztálya

Lehetőség, létezés, szükségesség jelentéshajlama:

- 1) Mivel az eltelt, vagy múltidő már nem változhat, innét jelent a *t* vagy *tt* **egy helyben álló**, vagyis **szükséges létet**: *itt, amott, Pécssett, Kolozsvárt.*

Létezés mondományainak (tárgy)viszony osztálya

Ványossági (vány, mellék) jelentéshajlama:

- 2) Jelent **objektivitást, tárgyi valót**: *te* = az én felől minden dolog, objektum. Az *úr*, vagy *üreg* ugyan terjedés (*r*), de csak hiányos (*ü*: hiányos tér vagy idő), és csak akkor lesz töltött, azaz valóságos tér, ha *t* járul hozzá; azaz objektum vagy folytonosság az *úr*ben. Hasonló: *öm* (mely ered: *ömlik, ömt* vagy *önt*) bezárt (*ö*) mi (*m*), azaz térfogat; és *t*-vel, *töm* = dolog a térfogatban, azaz tömeg. Hasonlók még: *tő* (töve valaminek), *tele, tömény* vagy *egyetem* (egyetemesség a mennyiségben); *több* = a *t* bővül (*b*) (többség a mennyiségben); *töst* vagy *test* (mennyiség minőséggel összekötve); *tár* (ami magában foglal), melytől: *táras* vagy *társ*; *tart* = magában tart, fogva tart.

Oksági (ok: cselekvés; okozat: mozgás, állapot) jelentéshajlamai:

- 3) **Távolítást, távolodást, terjedést** jelent: *ta, taliga, talicska; tasz, taszít, taszigál; tág; tál, tályog; tántor, tántorog, tántorit; tár; tát; táv, távol, távozik; tagad; taval, a régies tahát; te; teker, tekereg; telek, telep; teng, tenger; tenyér, tenyész; tepsi; tér, terep, terepély, tereget, terel, terjed, terjeszt, terped, terpeszt; test; té; tétova, tétováz; téboly, tébolyog, tébolyodik; ténfereg; tékozol; tép; téved, téveszt, té-*

5 Arisztotelész, „A lélek”, in *Lélekfilozófiai írások*, ford. Kornél Steiger (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1988), 82 / II.8.419b.

velyeg, tévelyedik; tilt, tilalom, tilos; to; tol, toliga, told, toldúl; tojik; toszít; tuszkol; tusa, tusakodik; tól, től, túl.

Platón szintén rokonítja a *t*-t a *d*-vel:

„Szókratész: [...] Mivel pedig a *d*-nél és *t*-nél a nyelvet összeszorítjuk és odanyomjuk, alkalmasnak találta ezt a deszmosz, bilincs és sztaszisz, megállás utánczására.”⁶

- 4) Alulról **fölfelé távolodás, emelkedés, magasság** jelentéssel: *tám, támasz, támaszt, támad, tombác, tuhad, túr* (fölhányt földhalom), *tető*.
- 5) Jelent **múltidőt**, azaz a jelentől távolodó időt: *tavaly, teg* vagy *tegnap, tova*; másszor betelt vagy eltelt időt: *mond-ott; áll-ott*. Múltidőt talán azért is jelenthet, mivel objektivitást és így szükségességet fejez ki (mert az objektumok vagy tárgyak létét az én szükségességgel előre fölteszi) a múltidő pedig szükségességhez kötődik.
- 6) A múltidő változatlansága miatt a **tárgyeset**, vagy **okozat** betűje is: *könyvet* (könyv objektum vagy okozatban van), *őt, Pétert, Pált*.
- 7) A cselekvéshez a múltidő is hozzátartozik, ezért jelent **bevégzett munkát, végrehajtott tárgyat**, vagy **befejezett állapot**, s a cselekvéssel oly viszonyban áll, mint cselekvés és hatás: *akarás és akarát; parancsolás és parancsolat; adás és adat; folyás és valaminek a folyta*.

Kölcsönviszony (együttlét, együttműködés) jelentéshajlamai:

- 8) **Belülről kifelé hatás**: *tesz, tekél, tana, tanács, tanú, tud, tudakol*.
- 9) Minthogy az én-en kívül létező, tárgyat, valót, vagy szükséges létet jelent, innét jelent **ki- vagy átható munkásságot** még pedig a legáthatóbb munkásságot, úgymint cselekvést: *üt, tesz, állít, ültet, javít, tanít, újít*. Cselekedtetést: *javíttat, taníttat, újíttat*. Szenvedést: *javíttatik, taníttatik, újíttatik*.

Szemlélet mondományainak minőség osztálya

Idomi jelentéshajlamai:

- 10) Távolító jelentése miatt **helytágulásra, kitágulásra**, illetőleg **tömöttségre** vonatkozók: *tüdő, tőgy, tüttös, töm, teli, tölt*.
- 11) Tágulás következtében a **testek takaróját, födelét, burkát** jelenti, vagy burokhhoz hasonló **kereségűeket**: *tajk, tajkos* = teknősbéka, *takar, takaró, ták, tok, toklász, tokla* (burok), *teke, tekenő, tők*.

Hangutánzó jelentéshajlamai:

- 12) **Természeti hangok**at utánoznak: *tap, taps, tapsol, tapicskol, tapad, tapaszt, tapasztal, tapos, tapod, tapog, tapogat, tapint, tapasz; tengelic, tepickel, teper; tipeg, tipickel, tipor; tik; tilinkó; tircsel; top, toppan, topog, toporzékol; tombol; toty, tottyan, totyog, totya; turbékol; tutul; tutyog, tutyoma; tücsök*.
- 13) Más gyökhang **befolyásolhatja** az értelmét, ilyenkor osztoznak a jelentéstartalmon: *r* hang esetén erős reszketésű hangutánzók: *tere-tura, tere-fere, tréfa, trufa, trécsel, tircsel, turul, torok, turbékol, turha, törzsönkodik*; Szintén *r* hanggal társulva metszés, rontás: *tarol, tarló, tör, tőr*.

6 Platón, „Kratülosz”, 821 / XXXVII.427a-b.

3. Tárgyviszonyi ajakhangok

3.1. P

A *p* ajakhang, ami tárgyviszonyt jelent.

3.1.1. Hangképzés

Teljesen elöl képzett hang, a két ajak összezár (ajakhang), majd a zár kipattan (pattanóhang), a gége nem rezeg (zöngétlen hang).

A lágyabb *b*-nek keményített szervtársa, de néha fölcseréltetik a többi ajakhangokkal is, mint például az *m*-mel vagy az *f*-fel. Viszonylag sok a *p* betűvel kezdődő idegen szó.

3.1.2. Hangképzésből fakadó jelentéshajlami okok

A cuppanó, pukkanó, puffogó hangérzetekben a puhaságot találhatjuk meg közös jelentésként, mint-hogy az alaki változásokat és mozgásokat utánozza. Amint a *k* a szilárd testek, úgy a *p* a cseppfolyós állapot törvényeinek és az abból következő folyományok kifejezője. Nemcsak tompa, lágy vonalú formák jelzésére alkalmas, hanem a puhasággal kapcsolatos változásban, mozgásban is kifejező erővel bír, mint például a csepegésben, süppedésben. A puhaságból fakadó szétfolyás, szétterülés adja a *p* alatt szétterülő (alap) felület jellegű alapjelentését. Az elégedetlenség, reménytelenség, csüggedtség állapottai, a petyhüdség izomernyedéseivel járnak együtt, mely az alkat külsején az élet nélküli lapos-ságokat, tömpeségeket, petyhüdségeket, puffedéseket, pocakosságokat okozzák, melyek a nehézségi erőnek, vagy a belső nyomásnak engedve púposodást, dudorodást okoznak.

3.1.3. Jelentéshajlamok

Létezés mondományainak (tárgy)viszony osztálya

Oksági (ok: cselekvés; okozat: mozgás, állapot) jelentéshajlama:

- 1) A gyökben *r* hanggal párosulva **forgást, kerektséget** jelentenek: *paracskó* (szaglászva ide-oda forgó vadászeb), *paripa*, *parittyá*, *pereg*, *perdül*, *perge*, *pereszlen*, *perec*.

Szemlélet mondományainak minőség osztálya

Idomi jelentéshajlamai:

- 2) Jelent **alapot, felületet**: *terep* = tér-alap, tér-felület, melytől *terepély*; *ülep* = ül-alap, ül-felület; *szerep* = szer-alap; *táp* = életet támogató alap; *oszlop* = osztott (oszl) alap (p); *apa* = a család alapja; *par* = alap, felület (p), gondozása (r vastag magánhangzóval), ebből *paraszt* = földet tartósan munkáló (szt); *parlag* = műveletlen föld; *paré*, vagy *paréj* = ami (é) a földből előjön (j); *pórnép* = föld népe; *pör* = harag (r) alapja (p); *nap* = lételv, növekedés (n) alapja (p).
- 3) **Puffadtat, dudorodottat, felfúvódottat** is jelent: *poc*, *pocok*, *polc*, *pohos*, *pofo*, *ponk*, *pók*, *pota*, *púp*, *potroh*, *potrohos*, *pad*.

Igenlegesség, nemlegesség, határozóság jelentéshajlama:

- 4) **Tűzre, égésre, sütésre**, illetve **piros színre** vonatkozó *r* alaphangú szavak előhangja, ahol az *r* a ropogás, a *p* pedig a pattogás hangutánzója például: *parázs*, *parázsol*, *párol*, *párna*, *pergyó*, *perje*, *perjeszt*, *perked*, *pernye*, *pernyeszt*, *perzs*, *perzsel*, *pír*, *pirít*, *pirítós*, *pirul*, *pirhanyag*, *pirkad*, *pirong*,

pirongat, pironkodik, pirontság, piros, pirók, porzs, porzsol, porzsoló, porít, pörzs, pörzsöl, pörc, pörnye, pörnyeszt, pörgöl, pörken, pörs, pörsen. Mindezek több *b*, *f* és *v* ajakelőhangú szavakkal állnak fogalmi rokonságban.

Bár ma már tűz érteményében nem használtatik a *pír* szó, de képzett alakjaitól még mindig hemzseg a nyelvünk. Ezen ismeretek birtokában már talán ki tudjuk segíteni Platónt, aki a tűz (πῦρ pür) szót nem tudja elemezni saját nyelvéből, ezért idegen (barbár) eredetűnek véli:

„Hermogenész: Hát a tűz meg a víz?

Szókratész: A tűz (pür), azt nem tudom. Vagy Euthüphrón múzsája hagyott cserben, vagy túlságosan nehéz ez. De figyelj csak, milyen módot találtam azoknak megmagyarázására, amiket nem tudok.

Hermogenész: No milyen?

Szókratész: Mindjárt megmondom. Csak arra felelj, meg tudod-e mondani, milyen szempont szerint adtak nevet a tűznek?

Hermogenész: Biz' Isten, azt nem tudom.

Szókratész: Figyelj csak, mi gyanítok én erről! Azt hiszem, hogy a hellének mind, de különösen azok, akik a barbárok uralma alatt éltek, sok nevet a barbároktól vettek át.

Hermogenész: No és mit akarsz ezzel?

Szókratész: No és ha most valaki ezeket a neveket a görög nyelvből akarná megmagyarázni és nem abból, amelyikből átvették, akkor, tudod, zavarba jönne.

Hermogenész: De úgy ám!

Szókratész: Akkor hát talán a tűz neve a pür is idegen szó. Mert nem könnyű ezt beleilleszteni a görög nyelvbe. Másrészt viszont tudjuk, hogy a phrügek egy kis eltéréssel majdnem így nevezik a tüzet.⁷

Mivel a magyarból meg lehet magyarázni a pür szó jelentését, így nagyon valószínű, hogy a meg nem nevezett idegen (barbár) nép, amit Platón is találgat, a szkíta volt.

Hangutánzó jelentéshajlama:

- 5) **Természeti hangzók** alaphangja: *pac, packa; pacs, pacskol, pacsangol, pacsirta, pacsmag; páhol; pall (ver); paskol, paskolás, paskoló, passogat; pattog, pattan, pattant, pattantyú, pattogat, pattogzik, patvar, patvarkodik, (csete) paté; páva; pec, peceget, pecegetet, peccent; pelyh vagy pehely, pihe (a lehelő h-val, mint könnyen elfújhatók); pelyp, pelypeg, pelypes; peng, penget, pendít, pendül; percen, perceg; pesz, peszeg, pesszen, peszszen; pezs, pezseg, pezsdül, pezsdít; pif-paf, pifeg pufog, puffan, puffant, puffancs; pih, piheg, pihen, pihen, piheskedik, pihöl; pili; pinc, pinty, pintyeg, pintyőke; pip, pipeg, pipe, pipel, pipis, pipiske; pis, pisa, pisál; pizs, pizse, pizselle, pizsitnek másképp süsések (hegyes taréjú, vagy búbú pacsirta); pisz, pisze, piszeget, pisszen; pity, pitye, pityer, pityereg, pityergés; pitty, pittypalatty; pittyed, pittyeget, pittyeszt, pityegés; pocs, pocsalék, pocsek, pocseta, pocskol, pocsol, pocsolya, pocsos; pof, pofa, pofáz, pofoz, pofók; porc, porcog; pos, posvad, posvány; posz, poszog, posszan; poty, potyog, pottyán, pottyant, potyol, potyolódik; póka; pólics, póling; pöf, pöfeteg, pöfög, pöfékel; pök, pökös, pökedék, pökedelem; pölyh, pölyhös; pöng, pöngő, pöngöt, pöndít, pöndül; pör, pöröl, pörlekedik; pör, pörög, pördít, pördül, pörget, pörgő; pös, pösöl; pösz, pösze, pöszög; pöty, pötyög; prüsz, prüsszen, prüsszög; puf, pufog, pufogat, puff, puffan, puffant, puffaszkodik; pujka vagy*

7 Platón, 788-789 / XXIV.409d-XXV.410a.

pulyka, pukk, pukkan; pukkant, pukkantó, pukkanaszt, pú, puska, putyóka, putyókáz; pücsök vagy prücsök.

Tudattalanság osztálya

Kisarjadása:

- 6) Egyszerű **előtét**hangok: *palaj* (alaj); *papa* (apa); *penyv* (enyv); *Panna* (Anna); *Pere, Perzsi* (Erzsi); *pikó* (ikó); *pikós* (ikós); *Pila* (ila); *pillog* (illog); *pillangó* (illangó); *pillant* (illant); *pille* (ille); *pindely* (ingaly); *pióca* (ióca); *pióka* (ióka); *Pista* (Ista, István); *pislog* (islog); *piszkál* (iszkál); *piti* (iti); *pitizál* (itizál); *pityó* (ityó); *pityókös* (ityókös); *pityós* (ityós); *pici* (ici); *picurka* (icurka); *pizseg* (izseg); *pozsg* (ozsg); *pozdorja* (ozdorja).

3.2. B

A *b* ajakhang, ami tárgyviszonyt jelent.

3.2.1. Hangképzés

Teljesen elől képzett hang, képzésekor a két ajak összezár (ajakhang), majd a zár kipattan (pattanóhang), a gége rezeg (zöngés hang).

A maga nemében lágy hang, s ennél fogva szervtársai közül legközelebbi rokona a *v*, amennyiben zárt ajakkal ejtik ki. További rokonai még a *p* és az *m*, melyekkel fölcserélődhet. A *b* több szóban is olyan előtét hang, mely a gyök értelmén nem változtat, legfeljebb az illető szót hangzatosabbá teszi. Többször némi árnyalattal módosítja az alapszó értelményét.

3.2.2. Hangképzésből fakadó jelentéshajlami okok

A *b* hang a *g-s* gömbalak részlete, metszete, és így a gömb részletjelentéseit hordozza, mely megállapításra a *b-s* hangszínezet megfigyelésével juthatunk. A *b* a szétpattanó buborék hangja, a búbosodás, boltosodás, bütykösödés, buckák domborulatainak, illetve a öblösödések homorulatának természetes jele. A gömbbel való rokonsága azt is eldönti, milyen mozgások, változások kifejezésére lesz alkalmazható úgy, mint például a baktatás, botorkálás, bicegés, melyekben az egyenletes, kerek metszésű, gömbölyded foglalatukban a gyűjtés, bennmarasztalás értelményeit ragadja meg az értelem. A bukkan, buggyan, csobban, biggyen szavakkal kifejezett jelenségekben részben az egyensúlyozott, részben a megszakított, megtört mozzanatot fogjunk felfedezni, ami ismét a gömbölyedségből, illetve a gömb metszetszerűségéből következik. Ha valamilyen testi-lelki folyamatnak részben darabos, részben legömbölyített, egyensúlyozott, bezárt, nem eléggé kibontott, vagy éppen összebogósított jellegét kell meghatározni, azt szintén a *b* hanggal érhetjük el. A hebegés, a bambaság, butaság szavak tompaságai mind olyan fogalmak, amelyek a részleges *g* jelentése nélkül nem értelmezhetők helyesen. A bősziúságnak vagy a kitörni vágyó bűnnek, és általában minden egyoldalúságban rögződő érzelmi duzzasztásnak bennmaradásait, visszahatásait indokoltan fogjuk egyes szervek kibiggyesztettségében, kibúbosodásában is keresni.

3.2.3. Jelentéshajlamok

Létezés mondományainak (tárgy)viszony osztálya Kölcsönviszony (együttlét, együttműködés) jelentéshajlama:

- 1) Jelent **belsőséget**: *-ba, -be, -ban, -ben*, (elő- és utóragokként); *bő* = belül mennyiség, tágasság, bőrség; *borít, burok*. Bővíti a melléknevek jelentését: *jó, jobb; okos, okosabb*. *Nyír-bál* = bőven (b) vagy gyakran teszi (l) a nyírást; hasonló: *kia-bál*. *Bél* = belső (b) lét (l). *Báj* = belső (b) lágyság, kellemesség (j). *Bölcs* = aki a dolgok belsejével folytonosan (l) foglalatatoskodik (cs). *Böcs* = a dolgok belsejét teszi (cs). *Besze* (melytől beszél, beszéd) = bő szó. *Ború, borít, borul* = beteríti, beterül. *Bom* (melytől bomol, bomt vagy bont, bontzol) = benne (b) mozgás, változás (m) van. S mivel a *b* viszonybetű, viszonyban áll például a *k*-val, mely külsőséget jelent. *Öb* (melytől öböl) = belső (b) ív (ö) azaz homorú valami; *ök* (melytől ököl) külső ív azaz domború valami. *Köb*, vagy jobban *küb* (melytől küböl vagy köböl) = külső (azaz szélesség) (k), hosszúság (ü), és belső (azaz mélység) (b) azaz kocka latinul: cubus.

Szemlélet mondományainak minőség osztálya

Idomi jelentéshajlama:

- 2) **Dudorú, gömbölyded** tárgyakat jelentenek zárt hangzójú szavakban, mint pl.: *buckó, bóc, bucka, bodor, bödön, bog, bogács, boglya, buga, bogyó, bögy, bögyök, batyu, bugyor, boka, buksi, bukta, boly, bumfordi, bonc, bunkó, bütyök*.

Igenlegesség, nemlegesség, határozóság jelentéshajlama:

- 3) Valami **kedvetlen dolgot törekszenek** mintegy **eltaszítani, elfújni**, melyekben a *b* hang a *g*-hez képest hiányos gömbölydedségének, azaz teljességének volta is felismerhető: *baj, bágyad, beteg, bú, bosszú, bösz, buta, bü, bűn, búz, бүдös*.

Indulathangi jelentéshajlama:

- 4) Olyan belső lelkiállapotot tükröző kedélyszavak vezérhangja, melyek valami **kedveset, kíváncsot** fejeznek ki, és az ajkak bezárásával mintegy a lélegzetet visszahúzzák: *beh!, bár*.

Hangutánzó jelentéshajlama:

- 5) Nagy számú **hangutánzó** előhangja, melyekben különösen az ajkak működnek, úgy mint: *babuk, bakog, barcag, bekeg, bernyákol, bebeg, besze, bibic, bé, bég, béget, biceg, biccen, bong, bög, böfög, bömböl, burukkol, bokákol, búg, bugy, s ettől bugyog, buggyan*.

3.3. M

Az *m* ajakhang, ami tárgyviszonyt jelent.

3.3.1. Hangképzés

Teljesen elől képzett hang, a két ajak összezár (ajakhang), majd a zár feloldódik (pattanó), a gége (zöngés hang) és az orrüreg is rezeg a zár tartama alatt (orrhang).

Rokonságban van a nyelvhangok közül az *n*-nel is, sőt általában az *n* közvetlenül az ajakhangok, például *b* előtt *m*-mé, az *m* pedig némely más hang – például a *t* hang előtt –, *n*-né változik. Az *m* és *n* mint orrhangok is oly közel állnak egymáshoz, hogy ha az *m* kiejtésénél ajkainkat be nem zárjuk, *n*

hallatszik, az n kiejtésénél pedig az ajkak bezárása mellett m képződik. A d , g , t , s és az ezekből alakult cs , gy képzők előtt a könnyebb kiejtés végett gyakran n -re változva ejtjük, s így is írjuk. Többször fölcserélődik rokonszervű betűkkel, mint például a b -vel és p -vel. Az m -mel kezdődő bizonyosan eredeti magyar kifejezések más idegen nyelvek szavaival is jól rokoníthatók.

3.3.2. Hangképzésből fakadó jelentéshajlami okok

Az m hang természetes értéke alapján a kiterjedtség oly módosulását, foglalatát jelenti, melyben a három téri kiterjedés viszonya már közeledik az egyensúly tökéletes gömb alakjához, amit halmozó, marasztaló értelemben foghatunk fel. Teljesen mindegy, hogy a tömbszerűség tompa hangja, vagy a minden irányban lezárt üreg zümmögő, bömbölő m -es hangszínezete alapján állapítjuk ezt meg róla. A gomolyag, tömb, csomó, halmaz, tömeg mind ilyen alakulatok. A termések, gyümölcsök leggyakoribb alakját úgy vizsgáljuk, akár más tömbös, megvastagodott, gumós, gümös, hagymás szervekét. Ha például a bimbók bezártságát szemléljük, az m -es formájukban találjuk meg értelmüket. Kóros viselkedésekben, szöveti elfajulásokban is rátalálunk e jelentésre: csomók, gumók. Megállapíthatjuk, hogy az m mindenütt valamit körülfogni, marasztalni, minden irányból elszigetelni vagy minden irányból egybefogni, összekeverni, vegyíteni akar. Az m olyan mozgásformák kifejezésére és meghatározására is alkalmas, mint például az omlásban, mállásban, morzsolódásban a tömeg egészen úgy jött létre a változás, hogy maga a tömeg széttartó mozgása ellenére, bennmaradó vagy összetartó jelleget őriz meg. A dörmögés, morgás, hempergés, csámcsogás, cammogás, mászás, sompolygás, a meggémbereedés állati megnyilvánulásai is oly célt szolgálnak az m -es forma megnyilvánulásaiban, melyekben a bennmaradó, ki nem bontakozó mozzanat tárul fel.

3.3.3. Jelentéshajlamok

Létezés mondományainak (tárgy)viszony osztálya

Oksági (ok: cselekvés; okozat: mozgás, állapot) jelentéshajlamai:

- 1) Egység **részekre bomlását**, ebből fakadóan **folyós** azaz **mozgó** testre, **nedvességre** vonatkoznak: *omlik, ömlik, mocs, mocsár, mocsok, mocsolya, maszat*.
- 2) **Emelkedésre** mutatnak: *magas, magasztal, madár*.
- 3) Minthogy a **tárgyiságot** a **véletlent** főképpen az m jelenti, s mivel a tulajdonképpeni **járulék** úgy gondolható el mint nem állandó, hanem mint változó: ennél fogva **változást** vagy **mozgást** is jelent. Mozgásra vonatkozóak: *mozog* (latin: *movetur*), *mozdul*, *motoz*, *motolla*, *matat*, *mászik*, *megy*, *múlik*, *hamar*, *omol*, *ömöl*, *munka*, *mű*. Mozgást jelent még e szavakban is: *ma* (jelenidő, terjedő (a) mozgás); *már* (ma-ar: lehatárolt (r) terjedő mozgás). Innen tudjuk a különbséget ezek között: *ne* = a tagadás (n) egyszerre megszakad, *nem* = a tagadás folytatódik, tovább mozog (m).

Kölcsönviszony (együttlét, együttműködés) jelentéshajlama:

- 4) **Meghatározott tárgyra való áthatás**, mivel az m mindenütt az első személy képzője a személyragokban és a határozott tárgyú igeragozásban: (én) *olvasom*; (én) *olvassam*, (én) *olvasnám*. (Én) *olvastatom* = én szenvedő munkásságban vagy okozatban levén (tat), magam vagyok az objektum (m). Hasonlók: *olvastatám*, *olvastatnám*; *velem*, *nekem*, *reám*, *hozzám*, *nálam*, stb., ahol az én mindenütt némi objektivitásban (m) van. Emiatt a *mány*, *mény* ragok mindenütt úgy tekintethetők, mint a hatás eredménye, nem mint hatékony: *vetemény* = vetés-mi, *mondomány* = mondás-mi, *alapítmány* = alap-mi. Ide tartozik *mű* = hatás-mi, termék-mi.

Szemlélet mondományainak minőség osztálya

Idomi jelentéshajlama:

- 5) **Gömbölyded** vagy **csomós** testeket jelentenek: *mag, magy, magyal, makk, mancs, mogy, mogyoró, mony, monyorú, motyó.*

Hangutánzó jelentéshajlama:

- 6) **Hangutánzók**: *má, máv, mávog, mám, mám, mámmám, mámog, macska, mamuk, mahó (mohó), máhol, makog, majzol, málé (méla), mekeg, mú, mumus, mufla, mukk, mukkan.*

3.4. V

A *v* ajakhang, ami tárgyviszonyt jelöl.

3.4.1. Hangképzés

Elöl képzett hang, a felső fogsor az alsó ajakkal rést alkot, majd ez a fúvásban feloldódik (fúvóhang), a gége rezeg (zöngés hang).

Fúvóhangként az *f* lágyított változata. Kiejtésben folytonos tartású, az *f*-fel együtt az ajkakat nyitva tartva ejtjük, és ebben különbözik tőle a *b*, *p*, *m*, melyek kiejtésükor az ajkak egymást szorosabban érintve becsukódnak. A *h* és *j* hangokkal kiejtése miatt rokon. Mivel nem zárt, különösen lágyságában a *j*-hez áll közel, ezért szeret ezekkel is váltakozni. Az eredetileg *ó*, *ő* képzővel előállt szavak először *ú*, *ű*-vé változva a végén *v*-vé változnak. A *v* az *u*, *ű* képző módosulata több egytagú, s összehúzott szóban, ami leginkább a szóképzésnél és ragozásnál jön elő: *ó = a-u, av*; ehhez hasonlóan *ó = o-ó, ov* A régi Halotti beszédben a *terömteve, veteve* igealakokban, valamint más régi szavaknál: *teremteje, veteje*, ma összevonva: *teremté, veté*. Ugyanezen Halotti beszédben: *üldetvitől* e helyett áll: *üldetjétől*. Beszúrt hangként, mint összeeső magánhangzókat elválasztó hang áll több igeragozásában.

3.4.2. Hangképzésből fakadó jelentéshajlami okok

A *v* hangalak lényege az ék, a kúpos, csúcsos forma, azaz a szögszerűség. A szögben a pont és vonal ismeretében a csúcspontba összefutó, vagy a csúcsból szétágazó, az elválásban egyenletesen fokozódó, az éknek két szárát folyamatos vonalnak tekintve irány változtatva pedig, a csúcstól mintegy visszataró, összetartó jelleget mutat. A vélekedés, választás olyan elmeműveletek, melyekben a *v* az egytől való eltérést, egyből való szétágazást, vagyis az egy és több közötti átmenetet, szétválást ténylegesen hordozza. A verseny, vita, vívás, viaskodás, veszekedés, vezeklés szavak bármennyire eltérő szemléleti tartalmak, bennük mégis közösnek mondható a viszonzás elemi jelentése.

3.4.3. Jelentéshajlamok

Létezés mondományainak nokviszony osztálya

Lehetőség, létezés, szükségesség jelentéshajlamai:

- 1) **Valóság**ot vagy **léte**t is jelent, mert a való dolgok és a világ léte kölcsönös erőik munkálása által állt elő, és marad fenn: *való, vagyok, vagy, van, vagyunk, vagytok, valék, voltam, volnék*. Ebből van a *vány* = független (*v*) vagy önlét (*n*). *Vad* = elkülönült (*v*) élet (*d*); *vékony* = a valója (*v*) könnyű.

Létezés mondományainak (tárgy)viszony osztálya
Oksági (ok: cselekvés; okozat: mozgás, állapot) jelentéshajlama:

- 2) A *va, ve* rag jelent **állapotot**, létet: *szeretve, durva, mogorva*.

Kölcsönviszony (együttlét, együttműködés) jelentéshajlamai:

- 3) **Szétválást, összehúzást** jelenítenek meg: *vágány, vágat; vájat (vályat); váll, völgy; vonat, vonzat; vissza*.
- 4) A tárgyviszonyban jelenti magát a **viszonyt, együttlétet, kölcsönös munkálást, kölcsönös ellenhatást**: *-val, -vel; víz; vág; vál, válú, váló, váll; vály, vályú; von, vonszol; vér; vár; ví vagy vív; vita; viaskodik; visel; virrad = küszködik (v) az erő (r); világ = viszonyban (v) lévő lények (l) egyeteme (g); név, nevez = az én (n) a tárggyal (é) együtt van (v) azaz az én, tudja, ismeri a rajta kívül létet, vagy valót.*

Szemlélet mondományainak minőség osztálya

Hangutánzó jelentéshajlama:

- 5) **Hangutánzók**: *vics, vicsor, vicsorog; viog vagy vijjog; vigy, vigyor, vigyorog, vigyori; vih, vihog, vihancol, vihar, viheder; vid, vidám; víg; vinnyog; vis, visít; vac, vacog; vaty, vatyog; varty, vartyog; varr, vakk, vakkan; vek, vekeng.*

3.5. F

A *f* fajkahang, tárgyviszonyt jelent.

3.5.1. Hangképzés

Elöl képzett hang, képzésekor a felső fogsor az alsó ajakkal rést alkot, majd ez feloldódik (fúvóhang), a gége nem rezeg (zöngétlen hang).

Némely szavakban rokon társaival, a *b, p, v, m* hangokkal felcserélődhet.

3.5.2. Hangképzésből fakadó jelentéshajlami okok

Az *f* hangra a metszőfogak éle és a puha ajkak közötti finom szétfoszlottság, anyagi vonatkozásban különösen a gáznemű halmazállapot jellemző, ezért mindazoknak a jelenségeknek kifejezésére alkalmas hang, melyekben a folyamatosságnak, összetartozásnak olyan finom felosztottságáról van szó, ahol a részek önállósága jelentéktelenségüknél fogva elveszik a halmaz egészében. Ezért az *f* kapcsolatba hozható mindennel, amit a gázneműség állapotát megjeleníti: a könnyűség, könnyű szétfoszlás, oszlás, szabad terjengősség, alaki határozatlanság, könnyű, de nem állandósuló formálhatóság, az öszszeszoríthatóság, kiterjedhetőség, az alig érezhető finom hatások.

3.5.3. Jelentéshajlamok

Létezés mondományainak (tárgy)viszony osztálya

Ványosság (vány, mellék) jelentéshajlama:

- 1) Jelent **felsőséget, emelkedést** – a fölfelé törekvésben fúvási fokozódást – vagy **magassági távolságot** ezekben: *far, fe, fej, fő, fű, fa, fal, föl, föld, fül, felleg, férj, fi* vagy *fiú*. Továbbá *fél* = a felső rész el, vagy *fő* el, s ettől lesz *feles* = fél lét, melytől különbözik a *fölös*, mint felső rész.

Oksági (ok: cselekvés; okozat: mozgás, állapot) jelentéshajlamai:

- 2) **Távra hatást** vagy **élénk mozgást** – fúvási, lehelési fokozódást – fejez ki ezekben a szavakban: *fut, ficákol, fickánd, fityeg, folyik, forr, forog*.
- 3) A **melegséget, belső tömörödést** jelentő szavakban **kifelé fúvó**: *fő* vagy *fől, főz, fút, fül, fojt, fúl*; a hideget s más kellemetlen érzést vagy bizonyos visszatartást, visszahúzódást jelentőkben a lélegzést behúzó *fagy, fáj, fél* (ige).

Szemlélet mondományainak minőség osztálya

Igenlegesség, nemlegesség, határozóság jelentéshajlama:

- 4) A *dölf, csörf, csalf(a), kajf, csúf* szavakban alkalmasint a minőséget kifejező **részesülő** *ó, ő* változott *f*betűvé: *dőlő, dölf, csörő, csörf; csaló, csalf*.

Hangutánzó jelentéshajlamai:

- 5) Az *f* hang jelentésében az alaphangtest maga a fúvás, ebből észleljük a **fúvás, lehelés** fogalmát, mely tulajdonsága más nyelvekkel is közös. Ilyen a magyarban maga az egyszerű *fú* ige (görög: *φυσάω*; latin: *flo, flare*; szláv: *fúkám*, mely némely más árja családban *v*-vé változik, például a szanszkritban: *vá*, a németben: *wehen*). Az ajkak mozgásának hangja rejlik a *fal* igében.

Platón hasonlóan látja a dolgot:

„Szókratész: [...] míg a *phi* [*φ/ph* vagy *f*], *pszi* [*ψ/psz*], *szigma* [*σ,ς/sz*], *zéta* [*ζ/z*], mivel erős fúvással ejtik, a hozzájuk hasonló dolgokat utánozzák, mint *pszükhron* (fagyos), *zeon* (forró) vagy *szeieszthai* és *szeieszmosz* (rázni, rázás). Ha meg a névadó valami levegőszerűt (*phüszódesz*) utánoz, akkor nagyrészt éppen ilyen betűket (hangokat) alkalmaz.”⁸

- 6) Némely hangutánzóknak **zárt hang** gyanánt hallatszik, mint: *pif, paf, puf, nyif, nyaf, röf*.

4. Minőségi torokhangok

4.1. G, Gy

A *g* és *gy* torokhang, ami teljessége okán nokviszonyban létezés, létteljesség; (tárgy)viszonyban együttlét, együttműködés; minőségben igenlegesség, határozás; mennyiségben egyetemesség.

4.1.1. Hangképzés

G: Hátul képzett hang, képzésekor a nyelvhat hátsó része, a nyelvgyök a kemény szájpaddás hátsó részével zárat alkot (torokhang), majd ez a zár felpattan (pattanó hang), a gége rezeg (zöngés hang).

Gy: Képzése során a nyelvhat közepe széles zárat alkot a szájpaddással (ínnyel), a kemény szájpaddás elejével (ínyhang), majd ez felpattan (pattanó hang), de a széles, nagy felületű érintkezés miatt korántsem olyan határozott az elválás (pattanás), mint a *d* esetében. Az összetapadó felületek szétválásának hangja jön létre (buggyanó hang), a gége rezeg (zöngés hang).

A velük szervrokon *k* és *h* betűkkel nem ritkán fölcserélődnek: *gamó, kamó; gajmó, kajmó; gajdol, kajdász; galagyol, kalatyol; galiba, kaliba; gáncs, kancs; görbe, körb; góc, kuc-ik; gacs-aly, kacs; góca, kacs; gondor, kondor; göndör, köndör; gonosz, konok; góró, kóró; góbé, kópé; gölödény, kölödör*;

8 Platón, 821 / XXXVII.427a.

gugora, kukora; gugorodik, kukorodik; gunyhó, kunyhó; guvat, kuvat; galuska, haluska; gernye, hernyó; gomolyka, homolka; gömböly, hömpöly; gór, hór-i. Egyébiránt a *g* hang a *k* ellenében szelédnek nevezhető, a *h* pedig lágynak. A *g* hang rokonságban áll a *t* és *d* hangokkal. A *gy* hangban pedig leginkább a *d* és *j* betűk hangjai vegyülnek, mivel az ilyen ragozott szavak kiejtésében, mint: mondja, hordja, toldja, gondjaim, porondjaim a *dj* valóságos *gy* hanggá alakul.

4.1.2. Hangképzésből fakadó jelentéshajlami okok

A *g* a gömbalaknak, a kiterjedtség tökéletes egyensúlyának, a minden irányban egyformának, egységesnek mutató testnek, az egységnek, összefogottságnak természetes jele. Erre a megállapításra nem csak a garatúr szétöblösödése, illetve megdagasztása alapján lehet következtetni, hanem a gömbölyű testek szokásos, illetve törvényszerű hangadásának megfigyelésével is, ugyanis a kongás, bonzolás bennmaradó jellegében, valamint a golyók összekoccanásában, a görgő, guruló testek hangjaiban mindenütt rátalálhatunk a *g* hang tompán körülzárt, lesimított hangszínezetére. A gömbölyű alak ugyan egyensúlyozottsága alapján elsősorban inkább a nyugalom állapotának természetes kifejezője – és mint ilyen a hangrezgések létrehozására is kevésbé törekszik – nyilvánvaló azonban, hogy a görgés, gurulás, göngyölődés, gomolygás, zsugorodás, aggás, mozgás formáiban is eredeti jelentésében használható fel. Talán a gumók, gümők, gubacsok, hagymák, magok és más gömbölyű szervek sem azért mutatnak fel egyensúlyozó, gyűjtő, összefogó, halmozó, tároló, magába záró, összekeverő működést, hogy a mi önkényes okoskodásunkat alátámasszák. Ugyanis ezek a kóros jellegű daganatok, göbök, görcsök körülfogó, elszigetelő, összezsugorító tulajdonságaira mutatnak rá. A gubasztás, gugolás, gémberedés, összezsugorodás, ugrás, gurulás mozgásait, mint akaratlagos megnyilvánulások – vagy ezeket alkalmazó érzelmi életjelenségek – esetén ugyan nem jön létre a tökéletes gömbforma, ám ezek is a gömbölyűség felé törekednek.

Az *egy*-nek mint észteni (logikai), és mint léttani (ontológiai) fogalomnak a *g* egyaránt nélkülözhetetlen alapja. Igaz ugyan, hogy az *egy* fogalmát az osztatlan *i*-jel pontszerűsége is lényegesen világítja meg, azonban a *g* betűvel kibővülő meghatározása – azaz *ig* = *egy* – a kiterjedtségek világában és így az érzékletes gondolkodás keretében az *egy*nek igaz, valódi fogalma. Ennek oka, hogy az *egy*et, mint őselvet és minden másnak csíráját – egyszerűsége ellenére is – az emberi értelem mint magot, csak a végtelenül kicsiny gömb foglatában képes megragadni. Bármennyire is nyesegetjük, szabdaljuk a téri valóságot, a legegyszerűbb pontban sem vesztheti el teljesen kiterjedtségének voltát. Így pedig a kiterjedtség és gondolkodás között ezen az alapon is lehetséges egyenértékűség, mégsem olyan ellentétes, egymást kizáró, mint amilyennek Descartes óta azt általában hiszik. Az ige után az ígéret, a vigasz, a vígság, az elégségesség, az elégedettség, az egészség, a kegyelem, a fegyelem mind olyan fogalmak, melyek az *egy*hez köthetők.

4.1.3. Jelentéshajlamok

Létezés mondományainak nokviszony osztálya

Lehetőség, létezés, szükségesség jelentéshajlama:

- 1) Mivel a *g* és *gy* betű rokona a *d*-nek – mely pedig létet jelent –, ebből adódik, hogy a *g* vagy *gy* is jelent **létet**, méghozzá **létteljességet**: *vagyok*, *vagy*, *vagyon*, *vagyunk*, *vagytok*, *vannak* (régén: vadnak). *Megy* = mozgási (m) lét; *nyugszik* = nyugvó (ny) lét. Hasonlóan lehet magyarázni ezeket is: *engem* = én objektivitásban (m) vagyok (g); *téged* = te vagy (g), azaz objektivitásban (d) vagy stb., ezért cseréltetik föl az *l*-lel a *jel* szóban s lesz belőle *jegy*.

Létezés mondományainak (tárgy)viszony osztálya
Kölcsönviszony (együttlét, együttmunkálás) jelentéshajlama:

- 2) Mint képző, s különösen mint igeképző, jelent **együttes gyakorlatot**. A *g* (ég, og, ög) képzőjű gyakorlatos igékből, *úl, ül* képzőjű önható, és *ít* képzőjű átható igék alakulnak: a gyakorlatot jelentő *g* helyébe pedig az inkább általános jelentésű *d* lép, vagyis tulajdonképpen a cselekvés megindítását vagy indulását (kezdését) jelentő *ít, úl* és *ül* képzőkhöz alkalmazkodnak. Itt a *d* csak egyes cselekményt jelent: *mozog, mozdul, mozdít*, (mozgúl, mozgít helyett), így: *forog, fordul, fordít; buzog, buzdul, buzdit; perog, perdül, perdít; zörög, zördül, zördít*.

Szemlélet mondományainak minőség osztálya
Idomi jelentéshajlamai:

- 3) Általában **hajlottat, görbültet** jelent: *gajmó, gárgya, giber, göbör, gém, gernye, görbe, gúzs*.
4) Különösen gyakran találjuk **gömbölyű** testeket jelentő gyökszavak és származékok előhangjaként, kivált a zárt magánhangzók (*o, ö, u, ü*) kíséretében, mint pl.: *gob, gol, gom, göb, göl, göm, gomb, gömb*.

Igenlegesség, nemlegesség, határozóság jelentéshajlamai:

- 5) Minőségben **igenlegességet** jelent: *meleg, bolygatag* vagy *balgatag, lengeteg, fürgeteg*.
6) A minőségben **határozóságot, határt** jelent: *addig, eddig, míg* (miig), *alig, mindig, vég*.

Platón szintén fölismeri a *g* hang lehatároló, megakasztó jellegét:

„Szókratész: [...] Az *l* siklását a *g* befolyásolja; innen vannak az olyan szavak, mint a *gliszkhron, glükü, gloiódesz* (tapadó, édes, ragadó).”⁹

- 7) A *g, gy* hangok a *j*-vel való rokonságuk miatt szintén **hajlékonyságot**, különösen **lágyságot, puháságot, gyöngeséget, gyöngédséget, finomságot** jelentenek: *gyapjú, gyapot, gyáva, gyöngé, gyám, gyp, gyermek, gyertya, gyík, gyógy, gyökér, gyöngy, gyönyör, gyümölcs, lágy, rongy, hölgy, tőgy, langy, ángy, hangya, göngyöle, pongyola, ragyog*; átvitt érteményben *gyám, gyámol, gyanú, gyanít*.

Hangutánzó jelentéshajlama:

- 8) A **torokból szakadó hangutánzók** vezérhangja: *gab, gabos, gáborka* (madárnevek), *gág, gágog; gács, gácsér; gagy, gagyog; gaj, gajdol; gal, galagy, galagyol; gil, gili, gilice; góc, góca; göc, göcög; gügy, gügyög; göth, göthös; gún, gúnár; gör, görög; gur, gurul*. A *gy* a hangutánzóknak is lágyabb hangot fejez ki: *bugyog, gagyog, rogy, húgy, gyagya, gyalu*.

Szemlélet mondományainak mennyiség osztálya
Egység, sokság, egyetemesség jelentéshajlama:

- 9) A mennyiségben **egyetemesség**: egy (az egy is lehet szám, vagy többség, mint egység), *egész* (a részek *sz*) mint egy), *kéreg, üreg, hézag, világ, sereg, jog* (egyetemes jó). *Kög* = külső (*k*) gömbölyű (*ö*) egyben (*g*) foglalt, vagy *központ*; *ög* = összehúzott egység, melynek semmi terjedése nincsen azaz pont. *Elegy, meg, még, leg* (a lét teljességben). Innen *ság, ség* ami mennyiség (*s*) vagy minőség (*s*) a teljességben (*g*): *jóság, bölcsesség, kedvesség, költség, műveltség*. Ide sorolható még a: *mag, tag, csillag, ág, bog, féreg, felleg, dolog, virág*.

⁹ Platón, 821 / XXXVII.427b-c.

4.2. K

A *k* torokhang, ami azonban a *k* hang esetében nem csak minőséget, hanem mennyiséget is jelent.

4.2.1. Hangképzés

Hátul képzett hang, a nyelvhat hátsó része, a nyelvgyök a kemény szájpadlás hátsó részével zárat alkot (torokhang), majd ez a zár felpattan (pattanó hang), a gége nem rezeg (zöngétlen hang).

A kemény hangúak közé tartozik. A *k*-val kezdődő, más idegen nyelvekkel közös szavaink között olyanok is vannak, melyeknek magyar eredetét kétségbe vonni nem lehet. Ezek leginkább a hangutánzók. Mint torokhang, a *g* és *h* betűk rokona, melyek között a legkeményebb – *s* velük több szóban – főleg a *g*-vel több képzőben fölcserélődik, de egyéb kemény neműekkel is, nevezetesen a *cs*-vel és a *t*-vel.

4.2.2. Hangképzésből fakadó jelentéshajlami okok

A *k* hangminőség a keménység, szilárdság értelményét hordozza, melyet nemcsak kiejtése révén határozhatunk meg, hanem mindenütt, ahol a koppanás, koccanás, kattogás, karcolás, *k*-s hangszínezeteit megtaláljuk. Létrehozó okaként a hangforrás valamilyen keménységére bukkanhatunk. A szilárdság formatartó, ellenállást, akadályt képező, vagy viszont átütő, áthatoló, kényszerítő okozó tulajdonságait éppúgy, mint a mozgásokban beálló törés, szakadás, ütközés, visszaverés fogalmait mind a *k* jelentésre vonatkoztatva fogja fel az emberi értelem. A *k* tehát a szilárd testek halmazállapotának a hangszíne. A keménység mértani formáját a derékszög sarkossága képes visszaadni legjobban, gondoljunk csak a fémipari megmunkáló eszközök élére – melyek majdnem derékszögűek –, ezzel biztosítva a kések tartósságát és ellenálló képességét.

4.2.3. Jelentéshajlamok

Létezés mondományainak (tárgy)viszony osztálya

Ványosság (vány, mellék) jelentéshajlamai:

- 1) Mivel pedig a *k*-nak, a *c*-nek, és a *cs*-nek a rokona – ezek pedig nokiságot (szubjektivitást) is jelentenek –, ezért a *k* annyit is jelent, mint **vány** (szubsztancia), például: *ki*, *senki*, *mindenki*, valaki személyről, szubjektumról mondjuk; innen: *önállóki*, vagy *önki* vagy *nok* annyi mint szubsztancia ami önmagában fönnáll azaz szubjektum.
- 2) A birtokos és részes esetben a *nak*, *nek* annyi mint szubjektum (*n*), melynek **jámuléka** (*k*), birtoka van. Például Jánosnak sok jelessége van = Jánosnak sok jelesség tulajdonítatnak; *nok* = melynek valami tulajdonítatik. Átható munkásságú igék egyes szám első személyében a *k* átható munkásság, de nincs meghatározva, vagy nincs kijelelve a tárgy, például: (én) *szeretek*, (én) *olvasok*.

Oksági (ok: cselekvés; okozat: mozgás, állapot) jelentéshajlama:

- 3) A nokiság (szubjektivitás) jelent **noki** (szubjektív) **munkásságot**: *ok*, *nok* = független ok, *ön-ok* vagy szubjektum.

Kölcsönviszony (együttlét, együttmunkálás) jelentéshajlama:

- 4) Viszonyban jelent **külsőséget**, mivel a *b* ajakhangot az ajkaknak összezárásával ejtjük ki, a *k*-t viszont – mint torokbetűt – csak az ajkak kinyitásával mondhatjuk ki. Ebből fakadóan, a *b*-vel ellentétes jelentésű a *k* hang: *kü* vagy *ki* előrag (igekötő), például: *kimegy*, *kiáll*, *kifolyik*; valamint:

kül, kívül, külső. Ide tartoznak: *kép* = külső (k) alap (p), *kapu* = alapon kimegy, *kör* = külső kerekesség melytől: *körül*, *körülni* vagy *kerülni*, *körösni* vagy *keresni*, *kereskedni*, *köröm*. *Kulcs* = ki- (k) csinál (lcs) vagy kinyit.

Szemlélet mondományainak minőség osztálya Idomi jelentéshajlamai:

- 5) G-vel való rokonsága miatt jelent **hajlottságot** és **tekervényes mozgást**: *kacs*, *kacska*, *kacskarin-gó*, *kacsiba*, *kacsint*; *kac*, *kaca*, *kacor*; *kaj*, *kajcs*, *kajcsos*, *kajács*, *kajmó*, *kajla*; *kal*, *kalács*, *kalinkó*, *kalantyú*, *kalimpál*, *kalisztál*, *kalézol*, *kalandoz*, *kalandor*; *kam*, *kamó*, *kampó*; *kám*, *kámpics*, *kámpicsorodik*; *kan*, *kancs*, *kancsal*, *kankalék*; *kany*, *kanya*, *kanyar*, *kanyarodik*; *kasz*, *kasza*, *kaszimba*, *kaszimbál*, *kaszás* (görbe) lábú; *kav*, *kavar*; *kel*, *kelekótya*, *kelentyű*; *kil*, *kilincs*; *kony*, *konya*, *konyít*, *konyúl*; *kób*, *kóbor*, *kóborol*; *kód*, *kódor*, *kódorog*; *kov* vagy *kóv*, *kóvályog*; *kön* vagy *köny*, *köntől*, *könyök*; *kum* vagy *kun*, *kumik*, *kunik*; *kuny*, *kunya*, *kunyhó*.
- 6) A **kerek**, **gömbölyű** alakot, vagy **kerekben forgó** mozgást jelent: *kad*, *kada*, *kád*; *kar*, *karaj*, *karika*, *karima*, *karám*; *kas*, *kasornya*; *keb*, *kebel*; *ker*, *kerít*, *kerül*, *kerge*, *kerget*, *kergeteg*; *kér*, *kéreg*; *kob*, *kobak*; *kom*, *komp*, *kompol* (felhányt földkupac), *kompoty*, *komló*; *kon*, *kondor*, *konty*; *kop*, *koponya*, *kopoltyú*, *kopolya*; *kor*, *korc*, *korcolat*, *korlát*, *korong*; *kór*, *kórász*; *köb*, *köböl*; *köcs*, *köcsög*; *köl*, *köldök*, *köldör*; *köny*, *könyű*, *könyv*; *köp*, (göb) *köpc*, *köpcös*; *kör*, *körny*, *környék*; *kuk*, *kukó*, *kukosza*; *kuk*, *kukora*, *kukori*, *kukorodik*, *kukrejt*; *kul*, *kulacs*, *kulak*; *kum*, *kumak*, *kamasz*; *kup*, *kupa*, *kupak*, *kupalag*; *kur*, *kartala*.

Igenlegesség, nemlegesség, határozóság jelentéshajlamai:

- 7) Minőségben jelent **kedves**, **kedélyes** dolgokat: *ke* vagy *ki*, *kecs*, *kics*; *ké*, *kéj*; *kecs*, *kecsegtet*, *kecses*; *ked*, *kedv*, *kedves*, *kedvez*; *kegy*, *kegyel*, *kegyelem*, *kegyelet*, *kegyes*; *kel*, *kell*, (tetszik) *kellem*, *kellemes*; *kém*, *kémél*, *kémélet*; *kény*, *kényes*, *kényelem*, *kényez*; *kér*, *kérkedik*, *kérkedékeny*; *kin* vagy *kén*, *kincs*, régiesen *kéncs*, *kínál* vagy *kénál*; *kiv*, *kíván*, *kívánat*.
- 8) Minőségben jelent valami **keményet**, **éleset**, **metszőt**, **szúrósat**: *kacs*, *kacska*, *kácsér*; *kac*, *kacag*, *kacaj*; *kaff*, *kaffog*, *kaffan*, *kaffant*; *kah*, *kahol*, *kahácsol*; *kaj*, *kajált*, *kajabál*; *kajdász*, *kajdacs*; *kak*, *kakas*, *kakuk*; *kák*, *kákog*, *kákogás*; *kalapa*, *kalapál*, *kalapács*; *kány*, *kánya*; *kar* vagy *kár*, *kárál*, *karicsál*, *karapol*, *karattyol*, *kárát*, *karc*, *karcol*, *kard*, *kardács*, *karm*, *karmol*, *karó*, *károg*, *kárákatona*, *káromkodik*, *kárt*, *kártol*; *kat*, *katangol*, *katakol*, *kattog*; *katy*, *katyat*, *katyfol*; *keh*, *kehöl*, *kehes*, *kehécsel*; *kel*, *kelep*, *kelepel*; *kerr*, *kerra*, *kerreg*, *kericél*, *kerep*, *kerepel*; *kety*, *ketyeg*; *kia*, *kiált*, *kiabál*; *kiki*, *kikiri*, *kikirikol*; *kirr*, *kirrog*, *kirrant*; *koák*, *koákol*; *kob*, *koborc*, *koborcol*; *koc*, *kocog*, *koccan*, *koccant*, *koccint*, *kocódik*; *kod*, *kodács*, *kodácsol*, *kodkodácsol*; *koh*, *koha*, *kohol*; *kók*, *kókál*, *kókonya*; *kol*, *kolomp*, *kolompol*, *koltant*, *koltog*; *kon*, *kong*, *kongat*, *kondúl*, *kondít*; *kop*, *kopog*, *koppan*, *koppant*; *kor*, *korbál*, *korcsolya*, *korhol*, *korog*, *korty*, *kortyog*, *kornyikál*; *kosz* (csosz), *koszog*, (csoszog); *kot*, *kotog*, *kotákol*, *kotlik*, *kótis*; *koty*, *kotyog*, *kottyán*, *kotyvál*, *kotyfol*; *köh*, *köhög*, *köhécsel*; *köp*, *köpdös*, *köpköd*; *kör*, *köröm*, *körmöl*; *kösz* (lat. *cos*), *köszörű*; *krák*, *krárog*; *ku*, *kuvasz*, *kutya*, *kuszi*, *kuvik*; *kuku*, *kukucs*, *kukucsál*, *kukuri*, *kukorikol*; *kur*, *kurhēja*, *kurjant*, *kurrogat*, *kuruttyol*.

Szemlélet mondományainak mennyiség osztálya Egység, sokság, egyetemesség jelentéshajlamai:

- 9) Mennyiségben ide tartozik az *ik* utórag, mely egyszerűen **különböztetést** jelent.

- 10) Mennyiségben **kisebbités**, (mivel a részek is a többségre tartoznak): *emberke, madárka*. Ide tartozik a *kál, kél* utórag, mely annyi, mint aprólékosan (k) csinál (l): *járkál, irkál*.
- 11) Mennyiségben **többség**: *sok, kevés, kis, köz, külön, két*, vagy *kettő*, továbbá többes szám: *ember, emberek; madár, madarak*.

Tudattalanság osztálya

Kisarjadása:

- 12) Néhány szóban **előtét**hang: *kanca* = anyca, anyaló; *káprázik* = ábrázik, *kákom-bákom* = ákom-bákom, *kém* = ém (mert émett = figyelő, émetten, felügyelő) a kém is vigyázó; *kék* = gég (ég színű).

4.3. J

A *j* torokhang, ami minőséget jelent.

4.3.1. Hangképzés

Képzésekor a nyelvhat közepe széles rést alkot a szájpaddal (innyel), a kemény szájpaddal elejével (ínyhang), majd ez megszűnik, de a széles, nagy felületű érintkezés miatt korántsem úgy, mint a kisebb felületen részülő sziszegők (*z, sz*), vagy fúvók (*v, f*) esetében. A szétválás hosszán, lágyan történik, egy kis szétválási hang jön létre, az összetapadó felületek szétválásának hangja, a gége rezeg (zöngés hang).

Legközelebbi rokona az *i* magánhangzó, mely közelségre mutat, például az *i-hol, i-ly, i-tt, i-de* szavakban, s mely igen gyakran *j*-vé változik: *kér-j-ük*, e helyett *kér-i-ük*, mint *kér-i-tek, kér-i-k*. A mély hangú ragozásban még a 2. és 3. személyben is: *vár-j-átok, vár-j-ák*. Több szóban utólehes toldalék: *é, éj; á, áj; bá, báj; szá* (régies), *száj; tá, táj; hé, héj; ké, kék; karé, karék; taré, tarék; paré, parék; gané, ganék; vatalé, vatalék*. Rokon továbbá a *h* és *v* mássalhangzókkal is, melyekkel együtt fúvó vagy lehelő, illetve lágy betűnek, vagy félhangzónak is nevezik. Mint lágy betű leginkább tájszokás szerint fölcserélődik a szintén lágy *gy*-vel és *ny*-nyel. Az előtte álló *d*-vel együtt *gy*-re, a *t*-vel *ty*-re, az *l*-lel *ly*-re, sőt *j*-re, végül az *n*-nel *ny*-re változva hangzik. A nyelvérzék satnyulása miatt *ly* hanggal azonos módon ejtjük ma már, ezért *j*-re szokta lágyítani, az *l*-t, ha *j* következik utána.

4.3.2. Hangképzésből fakadó jelentéshajlami okok

A *j* hang jelentése a hajlás, hajlat, de ez az egyenestől csak kezdeti, nem éles szögű elhajlást jelöl. E hajlottságból eredeztethető a lágyító, árnyaló viselkedése is. A merev testek esetében ugyan nem feltűnő ez a lényegében gömbbé irányulást elősegítő törekvés, ám a cseppfolyós, vagy még mozgékonyabb halmazállapotok esetében ez már feltűnő mozzanat. Gondoljunk a folyadékok érintkező határainak hajlásaira, a hangszíréna vagy fényelhajlások eseteire, a hajnal vagy az alkony fokozatokba átmenő fényjelenségeire. Mondhatjuk tehát, hogy a nyugtalanság, a mozgásra, kipattanásra készülő felajzottság az alkatot éppen *j*-s elváltozással hozza a megfelelő állapotba.

Az alkat hajlottsága egyrészt az erőteljesség feszítettsége, másrészt pedig az erőtlenség ernyedtsége, ami nemcsak valami kétes értékű jelképként árulja el a hajlamokat, az egy bizonyos irányba való beállítottságokat, hanem a dolgok leglényegesebb lételméleti értelmében is. Nemcsak a gondolat egyenességét elhajlító fortély vagy téboly, nemcsak a kajánság hajlított mosolya, a pajzánság, dévajáság felajzottsága, hányavetisége válik érthetőbbé jelünk vizsgálatával, hanem a következményeként létrejö-

vő elferdülések; a kancsalság, a ferdén ívelt szemöldök, a kajla hát esetei is. De értelmezést nyújt be-tűnk az egyenesség alkatának szép áthajlásaira, íveléseire is, melyek a lágy kecsesség, kiegyensúlyo-zott, ruganyos mozgások következtében csiszolódnak ki.

4.3.3. Jelentéshajlamok

Létezés mondományainak (tárgy)viszony osztálya

Oksági (ok: cselekvés; okozat: mozgás, állapot) jelentéshajlama:

- 1) Az *i* hangzóval azonos jelentésűek a **mozgékonyosság, folyékonyosság, hajlékonyosság** szavai: *jő, jár, játszik, jég, jegenye, jut, tej, vaj, haj, új*.

Szemlélet mondományainak minőség osztálya

Igenlegesség, nemlegesség, határozóság jelentéshajlama:

- 2) A minőségben jelent **kellemet, kellemes érzést**: *jó, kél, báj, jel, haj, hajol, józan, táj, jámbor*. A lágy betűk ellentétben állnak az *r*-rel, mely többi nyelvbetűhöz képest semmi lágyítást nem fogad el. Lágyított betűk (*gy, ly, ny, ty*), mint *kény, kegy, nyájas, folyik, atya*; melyek részesülnek a teljes hangú betűknek (*d, g, l, n, t*) jelentésében. Az *r* durva ellenállásából válnak érthetővé az olyan szavak, mint: *rút, darabos, otromba, rest, kár, sár, cudar, ravasz, rém, rémít, rossz* különösen a vas-tag magánhangzókkal.

Hangutánzó jelentéshajlama:

- 3) **Természeti hangból** származó kifejezések, **indulatszavak**: *jaj, juj, jó, ej, ejnye, juh*.

5. Minőségi gégehang

5.1. H

A *h* gégehang, ami hiány jelent.

5.1.1. Hangképzés

Leghátul képzett, mivel a gégében a hangszalagok közötti keskeny résben képződik (gégehang), a hangszalagok keskeny tizednyi rést alkotnak, a levegő ezek között áramlik keresztül (réshang), a gége nem rezeg (zöngétlen hang).

Ha a szó végén áll a *h* betű, lágy lehelet gyanánt hallatszik, mint: *koh, doh, oláh, méh, keh, cseh, düh, rüh*; de a szavak elején és közepén valamivel keményebben ejtetik ki, s nem csupán lehelet, mint a görög nyelvben, hanem valódi betűt képez. Régen a magyar nyelvben – mint több keletiben is – valószínűleg kétféle *h* létezett. Egyik a ma is szokásban levő lágyabb, másik a német, vagy perzsa *ch*-hoz hasonló kemény, mely különbségnek nyomai fennmaradtak a régi Halotti Beszédben, hol lágy *h*-val írják: *heon, halálnek, hadláva, horoguvék, hotolm* keményebb *h*-val pedig: *chomuv* = hamu, *choltat* = holtát, *mulchotia* = múlhatja, *ozchuz* = azhoz (ahhoz). Így a *cseh* és *oláh, cech* és *valach* szavak keményebb szavakból lágyultak meg. A *hínár, hinta, hintó, himbál* szavakban a *h* csak előtétül használt lehelet, melyek *in*(og) gyökből származva, eredetileg: *in-ár, in-ta, in-tó, in-bál*.

Különös figyelmet érdemel, hogy a *h* mint pusztán szellet vagy lehelet néhány régi magyar kódexben, mind a szavak elején levő magánhangzók előtt, mind pedig a szavak végén álló magánhangzók után

gyakran előfordul, mintha már régi íróink érezték volna azt az általános elvet, hogy minden magánhangzót – mely magában áll – valamilyen finom lehelet megelőzi, vagy követi.

Gégebetűként fölcserélődhet a *g* és *k* rokonszervű betűkkel, a szinte szelleti, tehát rokon *v* és *j* mássalhangzókkal, és ritkábban a *zs*, *s*, és *sz* susogókkal, sziszegőkkel.

5.1.2. Hangképzésből fakadó jelentéshajlami okok

A *h* beszédhang a hangszalagok, és a testek felületét horzsoló légáramlások következtében jön létre, ezért a felület természetes hangjának, jelének vehető. Határozott forma nélküli, mert hiszen a horzsolás hangjaként a legkülönbélebb formákkal kapcsolatban jöhet létre. Ugyanakkor a *h* hangszínének üressége miatt a hiányt is felmutatja. Ha képszerű vizsgálatnak vetjük alá, hamar felfedezhetjük, hogy a huhogás, hörgés, lihegés horzsoló jellegű hangminőségein túl is kiterjeszhető a használata. Nemcsak egy huzat, hám, hüvely felületi jelentését, hanem a horzsolás, hömpölygés, hántás, hempergés, suhanás fogalmait is megfelelő módon jelölheti a *h* betű.

5.1.3. Jelentéshajlamok

Létezés mondományainak nokviszony osztálya

Lehetőség, létezés, szükségesség jelentéshajlama:

- 1) Hiány jelentése következtében nokviszonyban magát a **lehetőséget** jelenti: *ír, írhat; mondhat; bírhat; adhat; vehet*. Az *n* is lehetőséget, jövőidőt, óhajtó módot jelent. Ezért a probléma ítélet – melyből előáll a lehetőség fogalma – módosító szava: a *ha*.

Létezés mondományainak (tárgy)viszony osztálya

Oksági (ok: cselekvés; okozat: mozgás, állapot) jelentéshajlama:

- 2) **Fölfelé törekvés**, mely erősebb leheléssel, lélegzéssel, ürességgel jár, így a *h* olyan szavakban tetszeleg, melyek tetőt, magasságot, magasra hatást, távolodást, kinyúlást jelentenek: *hág, hány, haj, háj, halom, has, hát, ház, hegy, héja, héjaz, hupa, had, hagy, hossz, hoporcs, horog, hóri horgas*.

Szemlélet mondományainak minőség osztálya

Igenlegesség, nemlegesség, határozóság jelentéshajlama:

- 3) Mint lehelő vagy pihegő hang, jelent **hiányt, ürességet**, melyek ezáltal lehelet **könnyűek**: *pehely* vagy *pehely, hab, hártya, hézag* (üres tér vagy idő), *hiba, hír, hó, hólyag, híg, hiú, hit* (tudás hiánya), *hal* (élet hiánya), *hold világ* (holt vagy halvány világ), *hideg* (meleg hiánya), *hitvány, hazug, homorú* (a sík felület hiánya), *homály, hámt* vagy *hánt, hely, hagy* (helyet vagy hézagot ad), *henye, hever, hón, hónalj, határ* (tagadva állító), *húg*. Testi-lelki kórállapotot belső hiány mutató: *pos-h-ad, gör-h-ed, pes-h-ed, por-h-ad, kor-h-ad, bűz-h-öd, pety-h-üszik, vén-h-üszik, bűn-h-öszik*.

Indulathangi jelentéshajlama:

- 4) Előfordul indulatszavakban, melyek **lehelést, pihegést, lélekezést, fúvást, sóhajtást, óhajtást** fejeznek ki: *ah, eh, ih, oh, hah, haj, hajh, heh, hu, huh* és ezek származékaiban: *áhít, áhítat, óhajt, hehent, hajt, huhog*.

Hangutánzó jelentéshajlamai:

- 5) **Lehelést, pihegést, lélegzést, fúvást** utánzó tárgyak neveiben, vagy olyan cselekvést, szenvedést, állapotot jelentő vagy mutató igékben, mint: *hi-(deg), hő, hé, hú, hat, hatol, hal* (ige és név),

hall, hál, hála, halad, halaszt, hang, héh, hí, hej, héj, hejh, hol?, hány?, himba, hintál, leh, lehel, hisz, hit, ihlet, hók, vemh, terh, görh, potroh, doh, enyh, düh, keh, harag, harc; lomha, renyhe, tohonya, nehéz; hord, hoz, hurcol, húz. Ide tartoznak a *rö, kö, su, zu, nyi, vi, pi, li*; tiszta gyökök *h*-val módosított, vagyis lehelettel toldott hangjai: *rö-h-ög, kö-h-ög, su-h-an, su-h-og, zu-h-an, zu-h-og, nyi-h-og, vi-h-og, pi-h-eg, li-h-eg.*

- 6) **Természeti hangokból** alakultak ki: *horty, hortyog; hork, horkol; hur, hurogat; hars, harsan; hör, hörög; heb, hebeg; hób, hóbög.*

6. Mennyiségi foghangok

6.1. Z

A z foghang, ami mennyiséget jelent.

6.1.1. Hangképzés

Elöl képzett hang, a nyelv eleje (de nem a hegye) a fogínnnyel, és részben a fogmederrel rést alkot a hangoztatás ideje alatt, ami folyamatos, tartós (sziszegő hang), a gége rezeg (zöngés hang).

Legközelebbi rokona az *sz*, ám a *z* hang annál lágyabb. Többi szervrokonával: *c, d, h*, hangokkal, és ritkán a *t*-vel is gyakran cserélődik. Sziszegő, hangként természetutánzó is. A Dunántúlon sokszor elhagyják a szó elejéről. A *záp* szóban, amiben romlottat, bűzhödtet jelent, előtét hang, mely eredetileg *áp, áporodik*, amelynek ellentéte az *ép* gyöktől eredő éperedik. Néhány szóban az *s* képzőnek felel meg.

6.1.2. Hangképzésből fakadó jelentéshajlami okok

A *z* a folyamatosság fölosztottságát, megszakítottságát mutatja. Megállapíthatjuk róla azt, hogy az *sz*-hez hasonlóan keletkezik, azzal a különbséggel, hogy a levegő egy sekélyes résen átszorulva a fogak felületét úgy horzsolja, hogy benne csak részleges szétszóródás keletkezik, némi folyamatosság megmaradásával. Ezek alapján úgy határozhatjuk meg, mint a határok közelségének hangját, amit formailag a lemezes, huzalos vagy hézagos szerkezetekben ragadhat meg a szemlélet. A pusztá szemlélet segítségével ezekről átmehetünk a lazaság, vézinaság, máz, huzat; rétegzettség, csíkozat, párhuzam fogalmaira, vagy az ezekkel meghatározható mozgásokra, például a rezgésre, zörgésre, zizegésre, ízülésre, lazulásra. Ha az érzelmekben vagy érzületekben lazító, kiterítő, kimutatni vagy érintkezni akaró mozzanatokot kiértékeljük, a *z* jelentésre akadunk.

6.1.3. Jelentéshajlamok

Létezés mondományainak (tárgy)viszony osztálya

Oksági (ok: cselekvés; okozat: mozgás, állapot) jelentéshajlamai:

- 1) A tárgyviszonyban **huzamos, bezáró, önható munkásságot** jelent, **némi áthatással**. Mivel mennyiségi betű, ezért a *gondolkozik* középige ugyan, ám némi áthatást jelent, mert tárgyról gondolkozik. Ezzel ellentétes az *odik*, mert ez már egészen önható: *gondolkodik* (azaz magában).

Kölcsönviszony (együttlét, együttműködés) jelentéshajlama:

- 2) A tárgyviszonyban **huzamos, egészen átható munkálást** is jelenthet: *okoz, űz, alkalmaz, halmoz, szerkez* (szerkeszt). Ha a szótó is munkálást kifejező ige, azt mint mennyiségi betű egybehúzza: *akad, akadoz; vakar, vakarózik*.

Szemlélet mondományainak minőség osztálya Igenlegesség, nemlegesség, határozóság jelentéshajlama:

- 3) A **minőségben** is előfordul: jog vagy ig, igaz (jogos latinul: justus); idv, idvez; áda, ádá; vita, vitéz; szár, száraz.

Hangutánzó jelentéshajlama:

- 4) **Hangutánzó:** *zaj, zajdúl, zajog, zajgat, zajlik, zajos; zakat, zakatol; zenebona, zenezuna, zeng, zendít, zendül; ziv, zivar, zivatar; zihál; ziz, zizeg; zok, zokog; zöcs, zöcsköl; zöp, zöpög; zör, zörög, zördít, zördül, zörren; zuh, zuhan, zuhog, zúdít, zúdúl, zúg, zúgó; zupp, zuppan; zúr, zurbol; zúr, zúravar.*

A z hangutánzó jellegében Platónnal könnyedén kiegyezhetünk:

„Szókratész: [...] míg a phi [φ /ph vagy f], pszi [ψ /psz], szigma [σ , ς /sz], zéta [ζ /z], mivel erős fúvással ejtik, a hozzájuk hasonló dolgokat utánozzák, mint pszükhron (fagyos), zeon (forró) vagy szeieszthai és szeieszmosz (rázni, rázás). Ha meg a névadó valami levegőszerűt (phüszódesz) utánoz, akkor nagyrészt éppen ilyen betűket (hangokat) alkalmaz.”¹⁰

Szemlélet mondományainak mennyiség osztálya Egység, sokság, egyetemesség jelentéshajlama:

- 5) Jelent **egységet, egyediséget:** *ez, az, amaz, szűz*; s ez okból **elemiséget** (mert az elem = egy, részekre oszthatatlan), *tűz, víz* (a régiek ezeket tartották a dolgok és a világ első elemeinek). Jelent **egybezárást:** *zár, zömök*.

6.2. Zs

A zs foghang, ami mennyiséget jelent.

6.2.1. Hangképzés

A nyelv háta a fogínyvel, és részben az első szájpadlással rést alkot, ez folyamatos, tartós, majd abba marad (susogó hang), a gége rezeg (zöngés hang).

Az s hang legközelebbi szervtársa, annak lágyabb árnyalata. Ezért a kiejtésben és írásban egyaránt fölcserélődik. Általában a zs a szó közepén közvetlenül *f, p, k, t* előtt a kiejtésben s-nek hangzik. Ha áll a *b, d, g, gy* lágy mássalhangzók előtt zs-nek ejtjük. Vas megyében a szó végi s helyett is zs-t ejtenek. Cserélődik még a *sz, z, cs, d* hangokkal is.

6.2.2. Hangképzésből fakadó jelentéshajlami okok

A z-vel rokon módon a zs hang is a folyamatosság fölosztottságát, megszakítottságát mutatja. Az s-hez hasonlóan keletkezik, azzal a különbséggel, hogy a levegő egy sekélyes résen átszorulva a fogak felületét úgy horzsolja, hogy benne csak részleges szétszóródás keletkezik, némi folyamatosság meg-

¹⁰ Platón, 821 / XXXVII.427a.

6.3.3. Jelentéshajlamok

Létezés mondományainak nokviszony osztálya

Lehetőség, létezés, szükségesség jelentéshajlama:

- 1) Mint munkásságot, munkáló létet, létezést jelentő betű, jelenti magát a **létet** is: *eszik, iszik*, mivel ezek az állati létnek szükséges föltételei: *alszik* = ál-élet. Így érthető, hogy az *sz* helyett *gy* (lét): *egyék*; vagy *d* (lét): *aludni*; vagy *n* (lét): *enni*; vagy *v* (lét): *evék*, fölcserélődnek.

Létezés mondományainak (tárgy)viszony osztálya

Oksági (ok: cselekvés; okozat: mozgás, állapot) jelentéshajlama:

- 2) **Sebes**, esetleg **távolodó mozgást** jelző szavak: *szalad, száguld, száll, szárny, szekér, szökik, szökcső, szittyó, szét, szana*.

Kölcsönviszony (együttlét, együttmunkálás) jelentéshajlama:

- 3) Viszonyban **átható, tartós munkásságot, művelést, foglalatосkodást**, jelent: *ész* = ami szét-szedésben és az összerakásban tevékeny; *eszköz* = működő közeg; *tavas* = tárgyat (t) létre (v) hoz (sz); *agarász, halász, merész, gyülevész*. Ha *t* is járul hozzá, akkor nagy hathatósági, tartós munkásság (sz és t): *paraszt, maraszt, természet, támaszt*. Átható munkálást jelent az igék cselekvő alakjának egyes szám 2. személyében a jelen- és jövőidőben: *áld, (te) áldasz; szeret, (te) szeretsz*.

Szemlélet mondományainak minőség osztálya

Indulathangi jelentéshajlama:

- 4) **Kedélyből fakadó** szavakat képez: *szepeg, szeppen, szepelkedik; szán; szid; szitok; szenv, szenved; szörny, szörnyed, szörnyülködik*.

Hangutánzó jelentéshajlamai:

- 5) **Természetet utánozza**: *szél, szellet, szellő* (átvitt értelemben szellem); *szender, szendereg; szimog; szisz, sziszeg, sziszereg; szity, szityeg; szí, szít, szivár, szivárogo; szorty, szortyog, szortyan; szoty, szotyog, szottyán, szotyós; szó; szuny, szunyodikál, szunnyad; szusz, szuszog, szuszi, szuszma, szuszszan; szúr* (ige), *szürcsöl*.
- 6) **Sziszegő** hanggal működő **eszközöket** jelentő szavak: *szita, szitka, szűrő, szivattyú, szivornya*.
- 7) A **szívás, szaglás és ízlelés** közbeni **hangokat** is utánozza: *szag, szesz, esz, szipa, szipák, szipákol, szippant, szimat, szimatol, szamat, számóca, szop, szomogy; szirics, sziricsel; szörcs, szörcsöl, szörpöl, szörpent*.

Platón is hangutánzóként emlegeti ezt a hangot:

„Szókratész: [...] míg a phi [φ /ph vagy f], pszi [ψ /psz], szigma [σ , ς /sz], zéta [ζ /z], mivel erős fúvással ejtik, a hozzájuk hasonló dolgokat utánozzák, mint pszükhron (fagyos), zeon (forró) vagy szeieszthai és szeieszmosz (rázni, rázás). Ha meg a névadó valami levegőszerűt (phü-szódesz) utánoz, akkor nagyrészt éppen ilyen betűket (hangokat) alkalmaz.”¹¹

¹¹ Platón, 821 / XXXVII.427a.

Szemlélet mondományainak mennyiség osztálya
Egység, sokság, egyetemesség jelentéshajlama:

- 8) Mennyiségben **többség, részlegesség**: *szer, szoros, szak, szakít, szám, össz* (eredetileg: öszv azaz részek (sz) egy csomóban (ö) vannak (v)), *szűk, szag, szál, szalma, szálmi, szelígy* vagy *szelíd* = egyben (gy) tartja a mennyiséget (sz).

6.4. C

A c foghang, ami mennyiséget jelent; összetett *tsz*-ként viszont nyelvbetű, azaz nokviszony.

6.4.1. Hangképzés

Elöl képzett hang, a nyelv hegye, és részben a nyelvhat eleje a fogmederrel, részben a fogínnnyel zárat alkot, majd ez részbe megy át. Ezt nagyon rövid ideig tartja, majd ez réssé alakul át, amin keresztül a levegő kiáramlik, majd ez is felnyílik. A zár feloldása a rés állapot folyamatos megszűnésén keresztül történik (cuppanó, csusszanó hang), a gége nem rezeg (zöngétlen hang).

A magyarban összetett betűnek nevezzük, mivel a *t* és *sz* hangokból vegyült össze, például *tetszik, lát-szik, metsz, vetsz*, amik a kiejtésben úgy hallatszanak, mint *teccik, láccik, mecc, vecc*. Mivel a *c* foghang, valamint a *t, sz, z, s* is, így ezek a hangok némely szavakban fölcserélődhetnek. Sok szavunk, melyekben *c* hang fordul elő, idegen nyelvből származik.

6.4.2. Hangképzésből fakadó jelentéshajlami okok

Mivel a *c* a *t* és az *sz* hangok vegyületeként is felfogható, ezért e hangok tulajdonságait is mutatni látszik, ám a *c*-vel kapcsolatban megjegyeztetik, hogy az a sima és kemény tulajdonságokat hordozó tárgyak rezgésének természetes hangja.

6.4.3. Jelentéshajlamok

Létezés mondományainak (tárgy)viszony osztálya
Oksági (ok: cselekvés; okozat: mozgás, állapot) jelentéshajlama:

- 1) Jelent **munkálást** is, mikor inkább a *t* és *sz* vegyülékének tekintjük: *mérce*.

Szemlélet mondományainak minőség osztálya
Hangutánzó jelentéshajlama:

- 2) **Éles, vékony, metsző természeti hangokat** utánoz: *cak, cakó, cik, cikákol, cib, cibe, cic, cica, cikány, cih, cihol, cin, cineg, cinke, cinc, cincog, cip, cipeg, copog, civ, civódik, coc, coca, cuc, cucorog, cup, cupog, cuppan, perec, harc*.

Szemlélet mondományainak mennyiség osztálya
Egység, sokság, egyetemesség jelentéshajlama:

- 3) Jelent **kicsinyítést**: *gyerkőce, utca, táca* azaz *tálca*.

6.5. S

Az s foghang, ami mennyiséget jelent.

6.5.1. Hangképzés

A nyelv háta a fogínnyel, és részben az első szájpadlással rést alkot, ami folyamatos, tartós, majd ab-bamarad (susogó hang), a gége nem rezeg (zöngétlen hang).

Legközelebbi rokonai az *sz*, *zs*, *z* és *cs* hangok. Fölcserélődhet a rokon szervű *cs*, *c*, *sz*, *t*, *zs* hangokkal.

6.5.2. Hangképzésből fakadó jelentéshajlami okok

Az *s* a sima, csiszolt felületen végigsuhanó légáramlás hangja, tehát a simaság természetes jele. Megállapítjuk, hogy a simaság a felület oly formai adottsága, melyben az egymás után következő pontok között törés, szakadás nem érzékelhető, tehát valamilyen egyensúlyozott áthajlást, átmenetet mutat. Ezáltal értelmünk magát a simaságot, illetőleg ennek képzetét ragadja meg a siklás, simulás mozgás-fogalmaiban.

6.5.3. Jelentéshajlamok

Létezés mondományainak (tárgy)viszony osztálya

Ványossági (vány, mellék) jelentéshajlamai:

- 1) A tárgyviszonyban jelenti magát a **munkálót**: *asztalos*, *kalapos*.
- 2) A tárgyviszonyban jelent **nokiságot** (szubjektivitást) úgy, mint birtokost: *pénzes*, *eszes*, *vagyonos*.

Oksági (ok: cselekvés; okozat: mozgás, állapot) jelentéshajlamai:

- 3) **Sebesen** haladó, **mozgó** vagy **folyó** testnek hangját utánozza a: *sa*, *sas*, *sáska* (sásogó); *se*, *seb*, *sebes*, *sebesség*, *sebbel* (lobbal); *segél* = együtt munkál; *ser* (avult gyök) = sebes erő, melyből származnak még a: *sereg*, *serény*, *serken*, *serdül*; *si*, *siet*, *sirül*; *su*, *suhan*, *sugár*, *sólyom*, *sújt*; *sü*; *sürög*. Magánhangzó előtéttel: *es-*, *esik*; *os-*, *oson*.
- 4) A **csúszás**, **csiszolás** hangja, továbbá a csúszásra alkalmas terek és testek fogalmai rejlenek ezekben: *sik*, *sikos*, *sikér*, *sikamlik*, *sikamít*, *sikamodik*, *sikár*, *sikárol*, *siklik*, *sikkad* (mintegy csúszva elvesz, eltűnik), *sikkaszt* (csúsztatva elveszt); *sima*, *simít*, *simogat*, *simul*, *suppan*; *süllyed*, *süllyeszt*; *süpped*, *süppeszt*.
- 5) Ha a gyökben az *r* hanggal közösen szerepel, **rovó**, **metsző**, **metszett** vagy **vonalazott** részekből álló tárgyakat jelent: *sarj*, *sarabol*, *sarol*, *sarló*; *sér*, *sért*, *sérelem*, *sértés*, *sor*, melyek fordítva is rokon értelműek: *rács*, *rásgya*, *rés*, *rojt*, *rost*.
- 6) **Eredést**, **növést**, **szálasodást** jelent (*r* gyökhanggal): *sarj*, *sarjad*, *sarjú*; *sar* (az állati lábnak szára), melyből *sark* a sar-nak kinövése, (mint fark a faré), *saru* a lábszárt betakaró, lábbeli; *sarlang*; *serdül*; *sörény*, *sörte*; *sós*, *súr*.

Kölcsönviszony (együttlét, együttmunkálás) jelentéshajlamai:

- 7) Tárgyviszonyban **folyó munkásságot**, **művelést**, **foglalatosskódást**, **áthatást** jelent: *írás*, *íratás*, *járás*, *gondolkodás*, *forgolódás*, *verés*, *veretés*, *verekedés*, *tűnődés*. Párhuzamos társa a bevégzett cselekvést, szenvedést, vagy állapotot jelentő *t*: *járás*, *járat*; *kötés*, *kötet*.
- 8) Tárgyviszonyban folytonos kiejtése, és mennyiségben sokasító jelentéshajlama miatt **összekötést** is jelent: *s*, *és*, *is*, *ős*.

Szemlélet mondományainak minőség osztálya
Igenlegesség, nemlegesség, határozóság jelentéshajlama:

- 9) Mennyiséget jelentő betűként átmegy a **minőség**be is: *helyes, alapos, törvényes, szeles, fejes*. Ide tartozik, a *só, ső* képző (első, végső, utolsó) = mennyiségi minőség (s) részesüléssel (ő) összekötve azaz lépcső (lépső). Lépcsőben mennyiség a szám, minőség az igenlegesnek növekedése vagy fogyása, és így nemlegességgel korlátozása.

Indulathangi jelentéshajlama:

- 10) **Fájdalmas indulathangok:** *saj, sajna, sajnál, sajón, sajnós, sajog, sajgat, sajlódik; sanyar, sanyarog, sanyarú, sannyad; satnya; sápol, sápolódik; senyv, senyved, senyves, senyveszt; sí, sívalkodik, sívít, síkolt; sír, siralom, sírás, sirat; sínlik, sínlődik; sóhaj, sóhajt, sóhár; sopánkodik; sóvár, sóvárog.*

Hangutánzó jelentéshajlamai:

- 11) **Szagló érzék susogását** utánozzák: *sajdít, sejt, sejdít*, melyekhez rokon a *szag, szagol, szimatol*. Így a csípős, metsző ízű testeket ízlelő száznak, ínynek, nyelvnek csemecsegését utánozza a *sa* vagy *so*: *saj, sajmegy, sajt, sajitalan, sav, só, savany, savanyú, savó, sás, sóska, sotalan, sóz, sózás.*
- 12) **Természeti hangot** utánoznak: *sese, susa, seseg, susog; sápol, sápológ, sápolít; sis, siseg; serceg, serpeg, serpenyő; sisereg, sistereg; síp, sípol, sípít; sicc; sólyom; söpör; suba, suh, suhan, suhanc, suháng, suhad, suhog; suly, sulyok; sup, supra, supral, suprika; sus, susnya (suhogó vessző), susog, sustorog, sustorékol; sut, suttog, suttom, sutol; sűg; sűr, sűröl; sül, süt; sűvölt, sűvöltű.*

Szemlélet mondományainak mennyiség osztálya
Egység, sokság, egyetemesség jelentéshajlama:

- 13) **Többség, sokság:** *se, sem, sűly, sor, sűrű.*

6.6. Cs

A cs foghang, ami mennyiséget jelent; összetett *ts*-ként viszont nyelvbetű, azaz nokviszony.

6.6.1. Hangképzés

Képzésekor a nyelv háta a fogínnyel, és részben az első szájpadlással zárat alkot, majd ez részbe megy át. Ezt nagyon rövid ideig tartjuk, majd réssé alakul át, amin keresztül a levegő kiáramlik, azután ez is felnyílik. A zár feloldása a rés állapot folyamatos megszűnésén keresztül történik (csusszanó hang), a gége nem rezeg (zöngétlen hang).

A cs hang az egyszerű hangok közé tartozik, mivel az előtte álló rövid hangzójú szótag a mértékes versben rövid marad. E hangunk az árja családhoz, különösebben a szláv fajhoz tartozó nyelvekkel közös, a finnből pedig hiányzik. A cs hang valaha nem a két különálló *t* és *s*, vagy más rokon hangokból forradt össze. De mint összetett betű a *t* és *s* hangoknak szoros vegyülete, melyben a *t* mint tompa gyöngébben, az *s* pedig hangzatosabban szól. A *t* végű igék legnagyobb része a parancsolómódban *j* helyett *s* végződést vesznek fel, bennük a *t* és *s* kiejtve *cs*-nek hangzik.

6.6.2. Hangképzésből fakadó jelentéshajlami okok

Mivel a cs a t és az s hangok vegyületeként is felfogható, ezért felmutatja e hangok tulajdonságait, ám a cs-vel kapcsolatban megjegyeztetik, hogy a sima felületű testek ütközésének, rezgésének természetes hangja.

6.6.3. Jelentéshajlamok

Létezés mondományainak (tárgy)viszony osztálya Kölcsönviszony (együttlét, együttműködés) jelentéshajlama:

- 1) Nokviszonyban akár a *t*, akár az *sz* helyett is állhat. A *cs* rokona az átható munkálást jelentő *t*-nek, s mivel az *sz* mennyiségi betű, jelent **átható munkálást, csinálást, művészkedést, foglalatosság, jártasságot**, ezért a *cs* is bír a cselekvés értelményével. Néha a folytonosságot jelentő *l* is – mint hason jelentésű hang – hozzá járul mint raghoz, s hogy megkülönböztessük a kicsinyítő *cs*-től, nem ártana mindig hozzáírunk vagy mondanunk, például: *ács* vagy *álcs* (Molnár Albert-nél) = művelő, művel. Az *ács*nak kellett ez egyik első mesterségnek lennie, mivel első szükségleteik között lehetett az embereknek az, hogy megvédhessék magukat a időjárás viszontagságaitól. *Bölcs* (lásd *b*); *koválc*; *szabólc* = aki a karddal végzett szabásban, szabdalásban jártas; *vérbulcs* = vért bocsát; *kulcs* = kinyitást (*k*) csinál (*lcs*), kinyit; *tanács* vagy *tanálcs* = (tan-t vagy tanúságot csinál), *hangács* vagy *hangálcs* (zenész); *kenőcs* vagy *kenőlc*.

Szemlélet mondományainak minőség osztálya Idomi jelentéshajlama:

- 2) A **gömbölyű, dudorú** testeket jelentő szavak gyökeiben a *cs* hang a *d*, *t*, *g*, *gy*, *k*, gyökhangok rokona: *csom*, *csomb*, *csombók*; *dom*, *domb*, *dombor*; *csöm*, *csömbölék*, *csömör*; *döm*, *dömbic*, *döme*, *dömsödi*; *tom*, *tomb*, *tombác*; *gom*, *gomb*, *gomba*, *gomoly*; *göm*, *gömb*, *gömbölyű*; *gyom*, *gyomor*; *kom*, *konc* (*gome*), *kompoty*; *csöb* *csöbör*, *köb*, *köböl*. E hangrokonság alapján több *cs* gyökhangú magyar szót hasonlíthatunk össze más nyelvekkel: *cser*: latin: *quercus*, német: *Zerr*; *csikland*: latin: *titillat*; *csizma*: latin: *cyma*; *csónak*: latin: *cymba*; *csepű*: latin: *stupa*; *csűr*: német: *Scheuer*; *csillag*: latin: *stella*.

Igenlegesség, nemlegesség, határozóság jelentéshajlama:

- 3) Foghangként **minőséget** is meghatároz: *kíván*, *kíváncsi*.

Hangutánzó jelentéshajlama:

- 4) Mint **erős csengésű** hang, a természet hangjainak utánzására igencsak alkalmas: *csacs*, *csacsog*, *csacska*; *csah*, *csih*, *csahol*, *csihol*; *csan*, *csen*, *cseng*, *csenget*, *csengettyű*, *csendít*, *csendül*; *csap*, *csapdos*, *csapkod*, *csaptat*; *csam* vagy *csám*, *csámcsog*; *csem*, *csemege*; *csat*, *csata*, *csattan*, *csattog*; *csep*, *csepeg*, *cseppen*, *cseppent*; *cser*, *csereg*, *cserdül*, *cserdít*, *csergő*; *csisz*, *csosz*, *csusz*, *csiszeg*, *csiszol*, *csiszár*, *csoszog*, *csosszan*, *csúsztat*, *csuszka*; *csev*, *cseveg*; *csi*, *csibe*; *csiv*, *csivog*; *csics*, *csicsereg*, *csücs*, *csücsörke*; *csik*, *csikorog*, *csikorít*; *csip*, *csipog*; *csir*, *csirip*, *csiripel*, *csirke*; *csit*, *csitít*; *csíz*; *csók*, *csókol*; *csor*, *csorog*, *csordít*, *csordúl*, *csorgat*; *csöm*, *csömcs*, *csömcsög*; *csöp*, *csöpög*, *csöpögő*, *csöppen*, *csöppent*; *csuh*, *csuhu*; *csuv*, *csuvik*.

Szemlélet mondományainak mennyiség osztálya

Egység, sokság, egyetemesség jelentéshajlama:

- 5) Mennyiségben a k-val való rokonsága végett **kicsinyít**: *kő, kövecs; úr, uracs; farag, faragács* vagy *forgács; szem, szemölcs; gömő, gümőcs* vagy *gyümőcs* (gyümölcs); *cső, csöcs* vagy *csecs; darab, darabocs; öcs* vagy *öccse; csak; csökken; csökély* vagy *csekély*. Előfordul keresztnevekben is: *Fercsó, Ferkó; Jancsó, Jankó; Palcsó, Palkó; Tercsi, Terka; Borcsa, Borka; Julcsa, Julka*.

Véghelyi Péter

